

บทที่ ๓

สภาพและปัญหาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนา คุณภาพชีวิตของชุมชนตำบลปะโค อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

ในบทนี้ ศึกษาสภาพและปัญหาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต
ของชุมชนตำบลปะโค อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยได้ศึกษาประเด็นต่างๆ ดังนี้

๓.๑ บริบทของอำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี

อำเภอกุดจับตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการ
ปกครองข้างเคียง ดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ	อำเภอบ้านผือ
ทิศตะวันออก ติดต่อกับ	อำเภอเมืองอุดรธานี
ทิศใต้ ติดต่อกับ	อำเภอหนองวัวซอ
ทิศตะวันตก ติดต่อกับ	อำเภอนากลางและอำเภอสวรรณคูหา (จังหวัด

หนองบัวลำภู)

คำขวัญประจำอำเภอ

หลวงพ่อแก้วศักดิ์สิทธิ์ แหล่งผลิตข้าวเหนียว ถั่วลิสงพันธุ์ดี ผ้าไหมสีธรรมชาติ
ภาพเขียนสีประวัติศาสตร์ถ้ำสิงห์

ประวัติความเป็นมา

อำเภอกุดจับ ถูกเรียกตามชื่อหมู่บ้านแห่งหนึ่ง คือ กุดจับ อยู่ห่างจากที่ว่าการ
อำเภอกุดจับประมาณ ๖ กิโลเมตร เนื่องจากหมู่บ้านแห่งนี้มีหนองน้ำซึ่งอุดมไปด้วยต้น
กระเจียวจึงเรียกว่า กุดจับ ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งหมู่บ้านขึ้น จึงเรียกว่า บ้านกุดจับ และ
เป็นที่มาของชื่อ “อำเภอกุดจับ” เดิมอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอเมืองอุดรธานี
ได้รับการยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๕ และยกฐานะเป็นอำเภอเมื่อปี
พุทธศักราช ๒๕๑๙

เนื้อที่/พื้นที่

๔๗๑.๕๔ ตร.กม.

สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไป

เป็นพื้นที่ราบลุ่ม สลับสูงเนิน สภาพดินเป็นดินร่วน

ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ

๑. อาชีพหลัก ได้แก่ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพ
หลัก เช่น การทำนาปลูกข้าว (ข้าวเจ้าหอมมะลิ, ข้าวเหนียว กข.๖)

๒. อาชีพเสริม ได้แก่ ประชากรได้ยึดอาชีพเสริมหลังจากหมดฤดูการทำนา
ด้วยการ ได้แก่

๑. ปลูกมะเขือเทศ ในพื้นที่ประมาณ ๓๐๐ ไร่ มีผลผลิต ๔,๐๐๐ ก.ก./ไร่

๒. ปลูกลงในแปลง ในพื้นที่ ๒,๕๓๔ ไร่ มีผลผลิต ๒,๕๐๐ ก.ก./ไร่

๓. ปลูกลงในแปลง ในพื้นที่ ๓,๒๑๑ ไร่

ด้านการเกษตรและอุตสาหกรรม

๑. ผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ ได้แก่ ข้าว, อ้อย, ยางพารา และไม้ผลอื่นๆ

๒. ชื่อแหล่งน้ำที่สำคัญ ได้แก่

(แม่น้ำ/บึง/คลอง) เชื่อนห้วยหลวง, ผาย, ลำห้วยเชียง

๓. โรงงานอุตสาหกรรมที่สำคัญ ได้แก่ โรงสีข้าวอุตสาหกรรม และการเกษตร และบริษัท
มหากิจรับเบอร์ จำกัด

๓.๒ บทบาทของคณะสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตตำบลปะโค อำเภออุตุ

จังหวัดอุดรธานี

พระสงฆ์ในฐานะผู้มีบทบาทในการยึดเหนี่ยวจิตใจของสังคมชุมชนจะต้องสามารถอยู่ได้
แม้ต้องเผชิญกับกระแสอันเชี่ยวกรากของโลกาภิวัตน์เปลี่ยนวิกฤตเป็นโอกาสเราสามารถ มีปฏิสัมพันธ์
กับโลกภายนอกได้ การเปลี่ยนแปลงยุคใหม่ทำให้สังคมเกิดความแตกแยก และเกิดความเสื่อม
ทางด้านศีลธรรมส่วนตัวอย่างรวดเร็ว ชาวพุทธเองก็ไม่พ้นกฎข้อนี้ไปได้ และยังมีเรื่องฉาวโฉ่ทางกา
มโลกีย์ ความรุนแรง อาชญากรรม และการเสพติด ซึ่งสื่อให้เห็นว่าคฤหัสถ์เองก็ยังไม่สามารถ
รักษาศีล ๕ ได้อีกต่อไป จึงจำเป็นที่จะต้องเรียกร้องให้ศีลธรรม และระเบียบวินัยในตนเองกลับคืนมา
ข้อเท็จจริงที่ว่า ความเสื่อมทางศีลธรรมเกิดขึ้น เพราะความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่าง
รวดเร็วเป็นเครื่องชี้ว่าการเรียกร้องให้มีระเบียบวินัยในตนเองเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งในกระบวนการพัฒนา
มนุษย์ พระพุทธศาสนาเน้นการฝึกปฏิบัติที่ต้องบำเพ็ญ ๒ ประการ คือ จิตภาวนา และปัญญาภาวนา
จิตภาวนาเป็นการฝึกอบรมจิตใจให้เจริญงอกงามด้วยคุณธรรม มีความเข้มแข็งมั่นคง เบิกบาน สงบสุข
ผ่องใส พร้อมด้วยความเพียร สติ และสมาธิ ส่วนปัญญาภาวนาเป็นการฝึกอบรมเจริญปัญญา ให้รู้เท่า
นั้น เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงจนมีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสและความทุกข์
คณะสงฆ์ไทยได้ร่วมจัดทำกิจกรรมหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น ก่อตั้งวัด
และจัดให้มีพระธรรมทูตทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งพระสอนศีลธรรมที่เข้าไปสอนใน
โรงเรียนในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านต่าง มีวัดประจำหมู่บ้านของตน
เป็นศูนย์กลาง ซึ่งถือว่าเป็นสมบัติรวมของคนทั้งหมู่บ้านวัดจึงเป็นศูนย์รวมประชาชนและมีบทบาท
ดังต่อไปนี้

๑. วัดเป็นสถานที่ชาวบ้านส่งกุลบุตร มาอยู่รับใช้พระสงฆ์และรับการฝึกอบรมทาง
ศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาการต่างๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น

๒. วัดเป็นสถานที่พ่อแม่ ตลอดจนคนแก่คนเฒ่าและสตรี มารับความรู้ด้วยการสวดพระ
ธรรมเทศนา

๓. วัดเป็นสถานพยาบาล ที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรู้ของคนในสมัยก่อน โดยวัดเป็นแหล่ง
ตำราแพทย์ และพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นหมอรักษาพยาบาล คนเจ็บป่วยทั่วไป

๔. วัดเป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจน ได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตและศึกษา
เล่าเรียน ตลอดจนถึงผู้ใหญ่ที่ยากจน ได้มาอาศัยเลี้ยงชีพ

๕. วัดเป็นสถานที่พักอาศัยของคนเดินทาง
๖. วัดเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านได้มาพบปะสังสรรค์และพักผ่อนหย่อนใจ โดยที่ทางวัดได้จัดสถานที่ต่างๆ บริเวณวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด และร่มรื่น
๗. วัดเป็นสถานที่รื่นเริง ที่จัดเทศกาลและมหรสพต่างๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมด เช่น งานก่อพระเจดีย์ทรายในวันสงกรานต์ งานเทศน์มหาชาติ ฯลฯ และยังเป็นสถานที่พบปะของคนหนุ่มสาวด้วย
๘. วัดเป็นบ่อเกิดและศูนย์กลาง ของศิลปกรรมแขนงต่างๆ เช่น จิตรกรรม ปฏิมกรรม สถาปัตยกรรม และวรรณกรรม
๙. วัดเป็นที่ไกลเกลียดชังพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัว และความทุกข์ต่างๆ ของชาวบ้าน
๑๐. วัดเป็นสถานที่สำหรับ ชาวบ้านรอบวัดมาทำบุญและบำเพ็ญกุศล ตลอดจนประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา
๑๑. วัดเป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ต่างๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกัน เมื่อมีงานที่วัดหรือขอยืมไปใช้ เมื่อคราวมีงาน
๑๒. วัดเป็นศูนย์กลางการบริหาร หรือ การปกครองที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน จะเรียกลูกบ้านมาประชุมกัน เพื่อบอกแจ้งกิจการต่างๆ วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระสงฆ์เป็นตัวแทน ของวัด ในการแสดงบทบาทต่างๆ เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพ เชื่อถือ และการร่วมมือกันให้เกิดความสามัคคีความเป็นระเบียบเรียบร้อย นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีบทบาท สำคัญในการควบคุมทางสังคมในระดับประเทศด้วยเพราะ พระสงฆ์เป็นที่เคารพนับถือของบุคคล ทุกชั้นในสังคมตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมาจนถึงประชาชนทั่วไป ปัจจัยที่เชิดชูฐานะ ของพระสงฆ์ในสังคม คือ

๑. ความบริสุทธิ์
๒. ความเสียสละบำเพ็ญประโยชน์
๓. ความเป็นผู้นำทางสติปัญญา

เมื่อกล่าวถึง บทบาท (Role) ของพระสงฆ์ในสังคมไทยเราด้วยแล้วเราจะเห็นได้ ชัดเจนมาก เพราะสังคมไทย ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งถึงตายจะมีความเกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ตลอด อย่างงานแต่งงานก็ต้องนิมนต์พระสงฆ์มาในงานแต่งงานด้วย พอเกิดก็ต้องนิมนต์พระมาในงานวันเกิด หรือใส่บาตรทำบุญวันเกิด เจ็บป่วยก็ไปหาพระทำบุญ และบางแห่งพระอาจเป็นหมอกกลางบ้าน เป็นเจ้าของตำราหมอยาพื้นบ้าน ตามภูมิปัญญาชาวบ้าน บทบาทก็มีความชัดเจนมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นเพียงข้อเสนอ (Suggestion) ไม่ใช่คำตอบสำเร็จรูป แต่เป็นเพียงแนวคิดของบุคคลหนึ่ง ที่มีความสนใจในงานของพระสงฆ์ ในบทบาทของพระสงฆ์ และพยายามที่จะผลักดัน บทบาทของพระสงฆ์ ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม และให้สังคมมองเห็นประโยชน์นั้นเด่นชัดมากขึ้น

๓.๓ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์

๓.๓.๑ ความหมายของบทบาท

ชินขฐา วิเศษสาร และมุกดา ศรียงค์ กล่าวว่า บทบาท หมายถึงการประกอบพฤติกรรมตามตำแหน่ง ความคาดหวัง หรือตามหน้าที่แสดงจริง^๑

สงวนศรี วิรัชชัย ได้แบ่งลักษณะบทบาทออกเป็น ๕ ประเภท คือ

๑. บทบาทที่กำหนด หมายถึง บทบาทที่สังคม กลุ่ม หรือองค์กรกำหนดไว้ว่าเป็นรูปแบบของพฤติกรรมประจำตำแหน่งต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคม กลุ่ม หรือองค์กรนั้นๆ

๒. บทบาทที่ผู้อื่นคาดหวัง หมายถึงบทบาท หรือรูปแบบของพฤติกรรมที่คนอื่น (ผู้เกี่ยวข้อง) คาดหวังว่าผู้อยู่ในตำแหน่งจะถือปฏิบัติ เช่น นักเรียนคาดหวังว่าครูจะช่วยอธิบายปัญหาข้อข้องใจเกี่ยวกับบทเรียนให้กับตน เป็นต้น บทบาทนี้มักจะสอดคล้องกับบทบาทที่กำหนด

๓. บทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมที่บุคคลผู้อยู่ในตำแหน่งคิด และเชื่อว่าเป็นบทบาทของตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่

๔. บทบาทที่ปฏิบัติจริง หมายถึงพฤติกรรมที่ผู้อยู่ในตำแหน่งได้ปฏิบัติ หรือแสดงออกมาให้เห็น ซึ่งมักเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับบทบาทตามความคิดของเจ้าตัวผู้อยู่ในตำแหน่ง

๕. บทบาทผู้อื่นรับรู้ หมายถึงรูปแบบพฤติกรรมที่ผู้อื่นได้รับทราบเกี่ยวกับการปฏิบัติบทบาทของผู้อื่นในตำแหน่ง^๒

สรุปว่า บทบาท ก็คือพฤติกรรมที่แสดงออกตามสถานของบุคคลในสังคม บทบาท เป็นแบบแผน ความต้องการ เป้าประสงค์ ความเชื่อ ทศศนคติ ค่านิยมและการกระทำของสมาชิกที่ชุมชนคาดหวังว่าจะต้องเป็นตามลักษณะของตำแหน่งนั้นๆ หรืออาจกล่าวสั้นๆ ว่าบทบาทคือสิทธิหน้าที่ในการกระทำของบุคคลหนึ่งที่มีต่อบุคคลอื่นในสังคมตามสถานภาพของตนเอง

๓.๓.๒ บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยจะได้สรุปงานบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยไว้ ดังต่อไปนี้

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) กล่าวว่า การปกครองคณะสงฆ์หรือสถาบันสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้าจะทรงดูแลด้วยพระองค์เองทรงอยู่ในฐานะประมุข และทรงให้ความสำคัญเสมอภาคในการบัญญัติสิกขาบทต่างๆ พระองค์จะทรงทำท่ามกลางสงฆ์สังฆกรรมต่างๆ ที่กระทำต้องได้รับเสียงเอกฉันท์จากคณะสงฆ์จึงจะสามารถดำเนินต่อไป ทำให้พระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปอย่างรวดเร็ว สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงทิ้งไว้เป็นมรดกมาถึงปัจจุบันก็คือ พระธรรมวินัยซึ่งจะเป็นหลักในการที่สถาบันสงฆ์จะใช้เป็นสื่อในการสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้กับชาวโลกต่อไป และจะเป็นสิ่งกำหนดบทบาทหรือจุดยืนในด้านความสัมพันธ์ระหว่างสงฆ์กับสังคมชาวโลกในปัจจุบันและอนาคตอีกด้วย^๓

^๑ ชินขฐา วิเศษสาร และมุกดา ศรียงค์, *จิตวิทยาสังคมและมนุษย์สัมพันธ์*, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๒๖), หน้า ๙.

^๒ สงวนศรี วิรัชชัย, อ้างใน พระใบฎีกาณัฐพร ฐานวุฑโฒ, “บทบาทพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดนครปฐม”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยา, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑.

^๓ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), *การศึกษาที่สากลบนพื้นฐานแห่งภูมิปัญญาไทย*. (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๔), หน้า ๓๒.

เช่นเดียวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ย่อมต้องมีความผู้นำหรือภาวะผู้นำในการบริหาร โดยบริหารตามหลักภาวะผู้นำนั้น มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำที่มีหน้าที่ในการดูแลปกครองคณะสงฆ์ แม้ว่าจะเกิดปัญหาจากภายในและภายนอกคณะสงฆ์ก็ตาม พระพุทธองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถบริหารกิจการคณะสงฆ์ ให้รอดพ้นจากภัยต่างๆ ได้ จนกระทั่งเสด็จดับขันธปรินิพพาน หลังจากที่พระพุทธองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว พระมหากัสสปะ ผู้เป็นพระสาวกสำคัญยิ่งที่ได้รับการคัดเลือกจากคณะสงฆ์ให้เป็นประธานใหญ่ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ที่ถ้ำสัตตบรรณในเขาวงกตเขตกรุงราชคฤห์^๔ หลังจากสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๓ พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระมหาเถระไปประกาศพระพุทธศาสนา ๙ สายและประเทศไทยได้รับผลจากการเผยแผ่คราวนั้นด้วย ทำให้พระพุทธศาสนาได้ประดิษฐานในดินแดนสุวรรณภูมิ อันเป็นที่ตั้งของประเทศไทย และอีกหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาตั้งแต่ยุคกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีของไทย ก็ยังมีการใช้หลักภาวะผู้นำควบคู่กับหลักพุทธธรรมในการบริหารกิจการคณะสงฆ์มาโดยตลอดจนถึงในยุคปัจจุบันนี้^๕

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงการปรับระบบบริหารองค์การชาวพุทธไว้ในหนังสือเรื่อง พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์ ว่า การบริหารองค์การชาวพุทธควรกระจายอำนาจให้มากขึ้นแม้แต่การปกครองคณะสงฆ์ก็ไม่จำเป็นต้องเลียนแบบระบบราชการที่ชักช้าไม่ทันการ และคณะสงฆ์อาจจะคิดระบบการปกครองให้มุ่งพัฒนาให้วัดแต่ละวัด ให้เข้มแข็งเป็นที่พึ่งของชุมชนอย่างแท้จริง จากนั้นวัดทั้งหลายก็ต้องสร้างเครือข่ายโยงใยร่วมกันทางานทั่วประเทศ ทั้งพยายามลดขั้นตอนสายบังคับบัญชาที่ซ้ำซ้อนไม่ทันการณ์ โดยปรับปรุงระบบพระสังฆาธิการหรือทำเอนจิเนียริงให้การบริหารกิจการคณะสงฆ์

อีกประการหนึ่ง การปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ถือว่า เป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน มีการบังคับบัญชากันลงไปตามลำดับชั้น นับตั้งแต่ระดับมหาเถรสมาคมลงไปจนถึงเจ้าอาวาสอันเป็นการปกครองบังคับบัญชาตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕^๖

๓.๓.๓ บทบาทพระสงฆ์กับสังคมไทยปัจจุบัน

การปกครองของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ได้วิวัฒนาการมาตามลำดับ ตามสภาพสังคม ได้มีพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ แทนการปกครองคณะสงฆ์เดิมแยกเป็นสายใหญ่ ๒ สาย คือ สายคามวาสีและอรัญวาสี คือ สายพระบ้านกับพระป่า ต่อมาได้แบ่งเป็นคณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะธรรมยุติ ทรงตั้งสมเด็จพระคณะใหญ่ทั้ง ๔ และเจ้าคณะชั้นรอง ๆ ลงมา การใช้พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ เพื่อให้คณะสงฆ์ได้มีบทบาทในการจัดการ ศึกษาซึ่งได้มุ่งไปตามหัวเมืองต่างๆ อาศัยวัดเป็นที่จัดการปกครองคณะสงฆ์ควบคู่ไปด้วย ให้สอดคล้องกับการปกครองของบ้านเมือง คือ แยกเป็นมณฑล จังหวัด แขวง หมวดยและอาวาส โดยมีพระเถระระดับต่างๆ เป็นเจ้าคณะปกครองดูแลภายใต้การควบคุมของมหาเถรสมาคม ซึ่งมหาเถรสมาคมประกอบด้วย

^๔ สง่า หล่อสำราญ, **ตำนานพระพุทธสาวก**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑ .

^๕ พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธบริษัทกับพระธรรมวินัย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปัญญา, ๒๕๓๒), หน้า ๙.

^๖ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์**,

เจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๔ รวมกันเป็นพระมหาเถรเป็นที่ปรึกษาในการที่พระศาสนา และการปกครองบำรุงสังฆมณฑล^๑

ปัจจุบันใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งมีมหาเถรสมาคมทำหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ มีอำนาจในการตรากฎหมายเถรสมาคมวางระเบียบหรือออกคำสั่งโดยไม่ขัดแย้งกับ กฎหมาย และพระธรรมวินัย มีสมเด็จพระสังฆราช เป็นประมุข ทรงบัญญัติและทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคม มีอธิบดีกรมการศาสนาเป็นเลขาธิการ การปกครองคณะสงฆ์จัดแบ่งออกไปเป็นเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอและเจ้าคณะตำบล

การปกครองของคณะสงฆ์เมื่อมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับอาณาจักร จำเป็นต้องปรับภาพการปกครองให้สอดคล้องกับทางอาณาจักรด้วย และเมื่อฝ่ายอาณาจักรเข้าไปมีบทบาทในการบริหาร และการปกครองประชาชนบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชนของพระสงฆ์ก็เริ่มลดน้อยลงไป ซึ่งภูมิธรรม เวชยชัย^๒ ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า สถานภาพต่าง ๆ ที่พระสงฆ์เคยมีมาแต่อดีตได้ค่อย ๆ สลายตัวไป เมื่อบทบาทของรัฐได้ค่อย ๆ เพิ่มขึ้นจนกระทั่งเกิดลักษณะที่เด่นชัดอันหนึ่งในสังคม ก็คือ รัฐ ถือว่าการบำบัดทุกข์ บำรุงสุขราษฎรหรือการพัฒนาต่าง ๆ นั้นเป็นหน้าที่ของรัฐบาล โดยผ่านทางสถาบันของทางราชการ อันได้แก่ กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ

มูลเหตุของการเปลี่ยนแปลงและสูญสลายในบทบาทเหล่านี้ ประยุทธ์ ปยุตโต^๓ ได้กล่าวไว้ว่า

๑. ความเจริญแบบตะวันตกนำสถาบันต่าง ๆ แบบใหม่เข้ามาและรับเอาบทบาทเดิมของวัดไปดำเนินการเสียหมด เช่น มีโรงเรียนตามระบบการศึกษาของชาติแทนมิกิจการสงเคราะห์ของรัฐบาลมาแทนมีโรงพยาบาล โรงแรม สโมสร โรงมหรสพ สถานเริงรมย์ และระบบการศาล ฯลฯ แยกกระจายบทบาททางสังคมของวัดเดิมออกไปทั้งหมด

๒. การไม่เข้าไปพิจารณาต้อนรับความเจริญอย่างใหม่ร่วมกันกล่าวคือ เมื่ออารยธรรมแบบตะวันตกเข้ามานั้น พระสงฆ์กับประชาชนเดิมสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อยู่มาผละออกจากกันเสีย พระสงฆ์ไม่ยอมรับรู้ในความเปลี่ยนแปลงแต่ยึดถือและฝืนเอาสภาพเดิมให้คงอยู่ในท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลงนั้น ปล่อยให้ประชาชนออกไปสัมผัสตามลำพัง และรับความเจริญแบบใหม่นั้นโดยลำพังขาดการเหนี่ยวรั้งจากพระสงฆ์ซึ่งเคยเป็นผู้แนะนำทางมาแต่เดิม

๓. การสูญเสียภาวะผู้นำทางปัญญาของสงฆ์ สิ่งหนึ่งซึ่งมีความสำคัญยิ่งที่มากับความเจริญแบบใหม่ คือ วิชาการสาขาต่าง ๆ อันเป็นที่มาของความเจริญแบบใหม่นั้น คลุ่ห้ส่ถึต้นตื้นเข้าไประับการศึกษา แต่สังคมสงฆ์กลับตรงกันข้ามเห็นเป็นของประหลาดอันพึงรังเกียจ ทั้งที่วิชาการต่าง ๆ เหล่านั้นก็เป็นสิ่งเดียวกับความรู้เดิมที่เคยใช้ทำประโยชน์และแนะนำชาวบ้านมาแล้วนั่นเอง

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า ความเชื่อถือของประชาชนต่อพระสงฆ์นั้น เกิดจากความเป็นผู้นำทางปัญญา เพราะแต่ก่อนพระสงฆ์รู้วิชาการต่าง ๆ กว้างขวางยิ่งกว่าชาวบ้าน เป็นผู้สอนวิชาเหล่านั้นแก่ชาวบ้านและรู้สภาพความเป็นไปต่าง ๆ ในสังคม เข้าใจความรู้สึกนึกคิด จิตใจ ของชาวบ้านทั้งหมด เห็นภาพสังคมชาวบ้านทั่วถึงชัดเจน คำพูดชี้แจงแนะนำต่าง ๆ ของพระสงฆ์จึงมีค่าสูง ยิ่งเมื่อรวมเข้ากับความรู้ของพระสงฆ์ ซึ่งชาวบ้านเห็นว่าท่านเป็นผู้มีคุณธรรม ความเชื่อถือก็ยิ่งมั่นคงกลายเป็นความเคารพเชื่อฟัง วางใจสนิททีเดียว

การที่พระสงฆ์ไม่ยอมรับรู้เกี่ยวกับวิชาการที่มากับความเจริญแบบใหม่นั้น ทำให้ไม่มีการปรับปรุงระบบการศึกษาของพระสงฆ์ ไม่เข้าใจสภาพปัจจุบันของสังคม และมองไม่เห็นภาพของตนเองภายในวงล้อมของสังคมว่าเป็นอย่างไร นอกจากนี้มีผลตามมาอีก ๒ ประการ^๑ เมื่อเวลาผ่านไป สังคมของคฤหัสถ์ที่ไปสัมผัสกับผู้มาใหม่ และเรียนรู้วิชาการใหม่ ๆ นั้น ยิ่งห่างเหินจากพระสงฆ์ออกไป ดุสังคมที่อยู่ในวงล้อมของตนเป็นของแปลกประหลาดไม่สามารถเข้าใจเหมือนผู้ที่เกิดคนละยุค คนละสมัย พระสงฆ์ขาดความรู้อันเป็นสื่อกลางที่รู้ร่วมกันสำหรับชักนำคนเหล่านั้นเข้าหาหลักธรรมทางศาสนาที่เขายังไม่รู้ จึงทำให้ยิ่งห่างเหินจากกันและไม่เข้าใจกันมากขึ้น ยิ่งกว่านั้นยังเข้าใจผิดกล่าวร้ายต่อกันอีกด้วย เรื่องที่ว่าพระสงฆ์ทำงานเอาเปรียบชาวบ้าน ฯลฯ ก็เกิดขึ้นโดยนัยนี้

๑. สังคมทั่วไปเห็นว่าวิชาการแผนใหม่เป็นของผู้รู้ ผู้เจริญ ผู้ใดไม่รู้เป็นคนคร่ำครึ เมื่อพระสงฆ์ไม่รู้วิชาการเหล่านี้ ฐานะของพระสงฆ์ในสายตาของคนรุ่นใหม่ก็ต่ำลง เห็นว่า เป็นผู้ด้อยสติปัญญา นอกจากนั้นยังเห็นว่า วิชาการที่พระสงฆ์เล่าเรียนกันอยู่ไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต และช่วยเหลือสังคมได้ จึงเห็นสถาบันสงฆ์เป็นสิ่งที่ไม่มีความหมาย

จากสภาพที่เกิดการเปลี่ยนแปลงจนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนหมดไปจึงเป็นเรื่องที่น่าวิตกของสถาบันศาสนา ซึ่งถ้ายังอยู่ในสภาพนี้คิดว่าอีกไม่นานก็คงถึงจุดเสื่อม แต่ความเสื่อมของสถาบันศาสนานี้ ถ้าพิจารณากันอย่างถ่องแท้จะเห็นว่า มิใช่ความเสื่อมของวัดและพระสงฆ์เท่านั้น เพราะสถาบันศาสนาประกอบไปด้วยบุคคล ๒ ฝ่าย คือ บรรพชิต และคฤหัสถ์ พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า พระพุทธศาสนาจะมั่นคงอยู่ได้ ขึ้นอยู่กับบริษัท ๔ อันมี ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในอดีตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ล้วนมีบทบาทในการจรรโลงพระศาสนามาโดยตลอด แต่ในระยะหลัง ๆ อุบาสก อุบาสิกา มีบทบาทน้อยลง ซึ่งอาจด้วยปัญหาทางสังคมอย่างหนึ่ง ปัญหาด้านเศรษฐกิจอย่างหนึ่ง จึงทำให้คฤหัสถ์กลายเป็นคนนอกสถาบันศาสนา ดังนั้นจึงเกิดความรู้สึกว่าพระพุทธศาสนา (สถาบัน) อยู่ที่พระภิกษุสามเณรหรือฝ่ายบรรพชิตเป็นใหญ่ ครั้นถึงเวลานี้ เมื่อเรามีความรู้สึกกันว่าพระพุทธศาสนาเสื่อมจึงเพ่งมองไปที่วัดหรือพระภิกษุสามเณร ท่านพระราชาวงมณี มีความเห็นว่าแท้ที่จริงแล้ว อุบาสก อุบาสิกา เสื่อมลงไปก่อนเสียมานานแล้วจนกระทั่งความเสื่อมจึงได้เข้ามาถึงชั้นใน หากอุบาสก อุบาสิกา บริษัท คือ ชาวพุทธฝ่ายบ้านยังอยู่ในสภาพที่ดีแล้ว พระภิกษุสามเณรจะเสื่อมไม่ได้^๑

การสูญเสียภาวะผู้นำทางปัญญาของพระภิกษุสงฆ์ จากการที่ความเจริญใหม่ ๆ หลั่งไหลเข้ามา โดยที่พระภิกษุไม่ได้มองดูวิชาการเหล่านั้นในฐานะที่จะนำมารองรับส่งเสริมหลักธรรมในพระศาสนา จึงทำให้พระภิกษุสงฆ์เริ่มขาดความรู้ ความเข้าใจในสภาพของสังคมและขาดความเป็นผู้นำทางปัญญา ซึ่งเดิมเคยได้รับยกย่องว่าเป็นผู้รู้วิชาการต่าง ๆ กว้างขวางกว่าชาวบ้าน เมื่อเวลาผ่านไป ศรัทธาประชาชนที่มีต่อพระภิกษุสงฆ์ก็เสื่อมถอยลงมองเห็นสังคมสงฆ์เป็นสิ่งที่คร่ำครึ ทั้งยังเห็น ว่า วิชาการที่เล่าเรียนกันอยู่นั้นไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตในสังคมของตนได้ สถาบันสงฆ์และการศึกษาพระปริยัติธรรมจึงมีความหมายน้อยลงไปทุกที ทำให้คณะสงฆ์ส่วนหนึ่ง เกิดการเคลื่อนไหวในการที่จะปรับปรุงบทบาทของตนเองให้ทันสมัย และเป็นที่ยอมรับของสังคมชาวโลกจึงเกิดมหาวิทยาลัยสงฆ์ในเวลาต่อมา

จากสภาวการณ์ ดังกล่าวข้างต้น พระภิกษุสงฆ์บางส่วนเริ่มตระหนักถึงปัญหาและมองเห็นว่าควรจะได้รับการปรับปรุงการศึกษาของพระภิกษุสามเณร ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม ความเป็นไปในโลกและสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อให้สามารถพูดกับคนร่วมสมัย เข้าใจพร้อมกัน นั่นก็ให้การศึกษาเป็นหลักแห่งพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งกว้างขวาง ให้รู้แนวทางที่จะนำมาสั่งสอน ช่วยแก้ปัญหาชีวิตจริงของประชาชน คณะสงฆ์ทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย โดยการนำของพระพิมลธรรม (ช้อย ฐานทัตตะเถระ) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ ร่วมกับพระเถระผู้ใหญ่ในระดับบริหารของฝ่ายมหานิกายในขณะนั้น และสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ องค์สกลมหาสังฆปริณายก พร้อมด้วยกรรมการมหายานิกายราชวิทยาลัย ในฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้มีแนวความคิดที่จะฟื้นฟูการศึกษาตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ทรงมีพระราชปรารภไว้ใน การสถาปนามหายานิกายราชวิทยาลัย ในรัชสมัยของพระองค์ว่าจะให้เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาสามัญศึกษาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณร ซึ่งการได้ค้างอยู่เป็นเวลาหลายปี ในที่สุดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายจึงประกาศตั้งสภาการศึกษา มหายานิกายราชวิทยาลัย ในวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๔๘๘ และคณะสงฆ์มหานิกายจึงประกาศตั้งสภาการศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในวันที่ ๙ มกราคม ๒๔๙๐ ซึ่งได้เปิดดำเนินการตั้งแต่วันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๙๐ เป็นต้นมา พระราชวรณีย์ โดยมีวัตถุประสงค์ที่คล้ายคลึงกัน คือ ^๑

๑. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาชั้นสูงทั้งในด้านปริยัติธรรม และวิชาสามัญทางโลก อันจำเป็นสำหรับพระภิกษุสามเณร ซึ่งจะช่วยให้มีความรู้ความเข้าใจหลักศาสนธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งและวิชาการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง สามารถเป็นกำลังสำคัญในการจรรโลงพระพุทธศาสนาและเป็นศาสนทายาทอันเหมาะสมแก่กาลสมัย

๒. เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้รับการอบรมทั้งในด้านความประพฤติ และการปฏิบัติอันดีงามตามควรแก่สมณภาวะ สามารถเป็นครูและนักเผยแผ่ศาสนาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและความเลื่อมใสแก่ประชาชนโดยทั่วไป

๓. เพื่อสนับสนุนให้พระภิกษุสามเณร ได้บำเพ็ญศาสนกิจอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อสังคมและเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนในกิจการทางศาสนา สังคม และวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์สุขแก่สังคม และความเจริญก้าวหน้าของพระพุทธศาสนา

มหายานิกายราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร นับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงปัจจุบันประมาณ ๕๑ รุ่น (พ.ศ. ๒๕๔๗) มีพระภิกษุสามเณรที่สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญา ออกไปปฏิบัติศาสนกิจจำนวนหลายร้อยรูป ซึ่งพอสรุปเกี่ยวกับบทบาทในการทำหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทั้ง ๒ แห่งออกเป็น ๓ ด้าน คือ ให้การศึกษา การเผยแผ่ และการสงเคราะห์

ต่อมามหายานิกายราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ร่วมกันจัดตั้ง “โครงการอบรมพระภิกษุเพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น” ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๑๐ : ๑ - ๓) โดยมีวัตถุประสงค์

๑. เพื่อถวายเป็นความรู้ทางพระศาสนาและความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทแก่พระภิกษุ สามเณร เพื่อให้มีฐานะเป็นร่มโพธิ์ร่มไทร ของประชาชนอย่างแท้จริง

๒. เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีส่วนช่วยพัฒนาชนบทให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

๓. เพื่อส่งเสริมสามัคคีธรรมในหมู่ประชาชนชาวไทยอันนำมาซึ่งความมั่นคงของชาติ และพระศาสนา

สถานที่ศึกษาอบรมพระภิกษุตั้งอยู่ที่มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย สำหรับพระภิกษุที่ผ่านการอบรมจะได้รับวุฒิบัตรเป็นหลักฐานยืนยันการจบหลักสูตรของโครงการ คณะกรรมการได้แบ่งพระภิกษุเข้ารับการอบรมออกเป็น ๒ ประเภท เรียกว่า ประเภท ก และประเภท ข

๑. ผู้เข้ารับการอบรมประเภท ก ได้แก่ พระภิกษุที่จังหวัดต่าง ๆ คัดเลือกส่งเข้ามา โดยพิจารณาคัดเลือกตามคุณสมบัติที่กำหนด คือ มีพรรษาไม่ต่ำกว่า ๕ แต่ไม่เกิน ๒๕ หลักสูตรที่ใช้ในการอบรมประมาณ ๔ เดือน

๒. ผู้เข้ารับการอบรมประเภท ข ได้แก่ พระภิกษุที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ มีพรรษาตั้งแต่ ๕ ขึ้นไป มีความประพฤติดี มีความสามารถ และต้องเป็นผู้มีความยินดี และเต็มใจที่จะออกไปปฏิบัติศาสนกิจในท้องถิ่นชนบท ใช้เวลาอบรมประมาณ ๒ เดือน

อย่างไรก็ตามการอบรมพระภิกษุทั้ง ๒ ประเภท ได้ยึดหลักเดียวกันคือ การส่งเสริมให้พระภิกษุที่ได้รับการอบรมแล้ว สามารถปฏิบัติศาสนกิจในการพัฒนาท้องถิ่นได้ตามหลักวิชาที่ถูกต้อง

๑. พระสงฆ์กับการพัฒนา

คำว่า “พระสงฆ์” เป็นคำรวมที่ใช้เรียกศาสนบุคคลในพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระภิกษุ สามเณร พระภิกษุ คือผู้ที่ได้รับการอุปสมบทตามพระธรรมวินัยและระเบียบแบบแผนประเพณีของคณะสงฆ์ไทย ตามกฎหมายมหาชน ฉบับที่ ๔ (พ.ศ. ๒๕๒๖) พระภิกษุในประเทศไทยปัจจุบันได้เป็น ๒ แบบ คือแบบบวชชั่วคราวไม่ถึง ๓ เดือนหรือไม่ครบพรรษากับบวช ๓ เดือน จำพรรษา ๑ พรรษา หรือมากกว่านั้นแต่ไม่เกิน ๕ พรรษา อีกประการหนึ่งบวชเป็นศาสนทายาทสืบพระศาสนา ภิกษุประเภทหลังนี้ บวชเป็นเวลานาน บางรูปส่วนใหญ่บวชตลอดชีวิต แบ่งเป็นภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ อันได้แก่ กรรมการมหาเถรสมาคมและเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส ตลอดจนเลขานุการ อีกจำนวนหนึ่งเป็นครูปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลีและนักศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์

พระสงฆ์^๑ กล่าวว่า ตามความรู้สึกรักของคนทั่วไป หมายถึง พระภิกษุ สามเณร ที่บวชเพื่อศึกษาเล่าเรียนตามพระธรรมวินัย เพื่อเป็นศาสนทายาทสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาเป็นผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่เป็นศาสนบุคคลที่พึงปฏิบัติและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ไม่ใช่พระภิกษุหรือสามเณรที่บวชตามประเพณี ๓ วัน ๗ วัน ๑ เดือน หรือ ๓ เดือนแต่ความหมายทางพระพุทธศาสนานั้น สงฆ์ คือภิกษุในพระพุทธศาสนาตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป กระทำกิจอันใดอันหนึ่ง เช่น ประชุมภายในสีมา

หน้าที่ของสงฆ์ คือ ศึกษาและปฏิบัติเพื่อสืบพระศาสนา ให้การศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา และให้การสงเคราะห์ประชาชน

ในสังคมไทย พระสงฆ์ มีฐานะและความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันไปจากประชาชน มีระเบียบวินัยสำหรับกำหนดความเป็นอยู่และได้รับการยกย่องจากประชาชนให้อยู่ในฐานะที่เคารพสักการะเรียกว่าเป็นสังคมหนึ่งต่างหาก แต่ถ้าพิจารณาทางนิติศาสตร์แล้วเห็นว่า พระสงฆ์หรือพระภิกษุสามเณร เป็นส่วนหนึ่งหรือหน่วยหนึ่งของสังคมหรือในสังคม เป็นพลเมืองของประเทศเช่นเดียวกับ

ประชาชนทั้งหลายต้องปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง หรืออยู่ภายใต้บังคับกฎหมายบ้านเมือง เช่นเดียวกับประชาชนพลเมืองทั่วไป และมีพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์เป็นข้อปฏิบัติ

๒. ประเภทของพระสงฆ์

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. สมมุติสงฆ์ หมายถึงกุลบุตรผู้เข้ามาบวชเป็นภิกษุด้วยญัตติจตุตถกรรมเพื่อปฏิบัติและรักษาพระธรรมวินัยตามความรู้ความสามารถ และปฏิบัติตนเพื่อความสะอาด สว่างสงบแห่งจิตใจ

๒. อริยสงฆ์ หมายถึงสาวกของพระพุทธเจ้าผู้บรรลุธรรมตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับสูงแต่เดิมเรียกว่า สาวกสงฆ์

สมมุติสงฆ์นั้น หมายถึงเฉพาะผู้ที่ถือเพศบรรพชิต และต้องมีจำนวนตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ส่วนอริยสงฆ์ มิได้จำกัดเพศว่าเป็นภิกษุหรือคฤหัสถ์ แต่หมายถึง ผู้ที่มีคุณภาพทางจิตบริสุทธิ์ขึ้นตามลำดับ ตั้งแต่ระดับโสดาบันขึ้นไป จะเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ก็ได้

๓.๔ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม

ในปัจจุบันพระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางศาสนาและสังคม เพื่ออยู่กับสังคม ดังนั้นพระสงฆ์จำต้องได้รับความช่วยเหลือและมีบทบาทในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยเหตุผล ๓ ประการคือ

๑. การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านถวาย

๒. สภาพและเหตุการณ์ในสังคมย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญปฏิบัติสมณธรรม

๓. โดยคุณธรรม คือ เมตตาธรรม พระสงฆ์จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์

ในส่วนที่เกี่ยวกับสังคมไทย พระสงฆ์จะมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือพัฒนาสังคม ดังนี้

๑. พระสงฆ์ทำหน้าที่สั่งสอนธรรมและส่งเสริมให้ชาวบ้านทำบุญกุศลต่าง ๆ

๒. ภิกษุอาวุโสหรือสมภารวัดทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ผู้ประนีประนอม และบางครั้งทำหน้าที่เฝ้าระวังรักษาผู้เจ็บป่วย

๓. พระสงฆ์เป็นผู้ช่วยส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน โดยช่วยจัดความขัดแย้งของประชาชนในหมู่บ้านได้ เพราะคนโดยส่วนมากเชื่อฟังพระผู้ทรงศีล

๔. พระสงฆ์ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนเด็ก รวมทั้งอนุเคราะห์เด็กกำพร้า

๕. พระสงฆ์เป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน ซึ่งสามารถเรียนรู้ได้จากวัด เช่น สถาปัตยกรรมช่างไม้ ช่างก่ออิฐปูน ช่วยปรับปรุงการเกษตรและการรักษาโรคภัยไข้เจ็บใหม่

ดังนั้นในสภาพปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงของโลกได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องทำให้มีการนำเทคโนโลยีเครื่องมือสื่อสารมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์มากขึ้น ทำให้ความเจริญมีมากขึ้นยิ่งความเจริญมีมากขึ้น ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมามากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการขยายตัวของสังคมที่เป็นเหตุให้การเพิ่มขึ้นของประชากรที่รวดเร็ว และปัญหาต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นเป็นเงาตามตัว สังคมมนุษย์ต้องมีการปรับตัวเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของโลก แม้แต่พระสงฆ์เอง ก็ต้องมีการปรับตัวเพื่อการ

พัฒนาที่ยั่งยืน ให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมก็เพิ่มมากขึ้น ในงานวิจัยนี้จึงแยกออกเป็น ๕ ด้าน คือ^๗

๓.๔.๑ ด้านการปกครอง

การปกครอง หมายถึง การดูแล การคุ้มครอง การระงับรักษา หรือการบริหาร อีกนัยหนึ่ง หมายถึงการควบคุม ดูแลหมู่คณะให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีระเบียบวินัย เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของหมู่คณะหรือของสังคมนั้น ๆ การปกครอง ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์มิได้ให้ความสำคัญกับผู้ปกครองมากนัก แต่พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับพระธรรมวินัยมากกว่า เพราะพระธรรมวินัยไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่ผู้นำมีการเปลี่ยนแปลงได้เสมอ ดังที่พระองค์ตรัสกับพระอานนท์ว่า ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลายเมื่อมองจากการปกครองภายในของพระสงฆ์เองในปัจจุบันนี้ นอกจากจะใช้ธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองแล้ว เป็นการปกครองในเชิงของธรรมาภิบาล คือ ดูแลกันโดยธรรมปกครองกันแบบพอปกครองลูก อาจารย์ปกครองศิษย์ ดังปรากฏตัวอย่างที่เป็นต้นแบบให้เห็นชัดเจน คือหน้าที่ของสังฆิหาริกที่จะพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ และ หน้าที่ของพระอุปัชฌาย์จะพึงปฏิบัติต่อสังฆิหาริกตรัสสั่งให้พระอุปัชฌาย์และสังฆิหาริก ตั้งจิตสนิทสนมในกันและกัน ให้พระอุปัชฌาย์สำคัญสังฆิหาริกฉันบุตร ให้สังฆิหาริกนับถือพระอุปัชฌาย์ฉันบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ต่างจะมีความเคารพเชื่อฟังกันและกันย่อมถึงซึ่งความเจริญงอกงามในธรรม ตรัสสั่งให้พระอุปัชฌาย์และสังฆิหาริกให้เอื้อเพื่อประพฤติดุขต่อกัน หน้าที่ของสังฆิหาริกจะพึงกระทำต่อพระอุปัชฌาย์เรียกว่า อุปัชฌายวัตร และหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์จะพึงปฏิบัติต่อสังฆิหาริก เรียกว่าสังฆิหาริกวัตรและอาจารย์วัตร หน้าที่ของศิษย์ที่จะพึงปฏิบัติต่ออาจารย์ อันตเวาสิกวัตร หน้าที่ของอาจารย์จะพึงปฏิบัติต่อศิษย์ ทั้งสองฝ่ายต่างก็เอื้ออาทรต่อกัน มิไม่ตรีจิตต่อกันและยังมีการปกครองด้วยการใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และแก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) มาใช้เป็นเครื่องมือในการปกครอง ด้วยการมอบอำนาจในการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์เป็นไปในรูปแบบเดียวกันจึงมีระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ดังนี้ คือว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๕ ตริ มาตรา ๒๐ และมาตรา ๒๐ ทวิ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕^๘

๓.๔.๒ ด้านการศาสนศึกษา

การศาสนศึกษา หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาทั้งของบรรพชิตและคฤหัสถ์ หรือการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติสัทธรรม โดยแบ่งการศาสนศึกษาออกเป็น ๒ แผนกหลัก คือ แผนกบาลี และแผนกธรรม รวมถึงการศึกษารวมศึกษาและการจัดให้มีการเรียนพระธรรมวินัยเป็นส่วนเสริมอีกด้วยบางแบบแผนตราไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และบางแบบแผนให้กำหนดโดยกฎหมายเถรสมาคม หรือให้กำหนดโดยระเบียบมหาเถรสมาคม และบางแบบแผนได้ยึดจารีตเป็นหลัก แยกตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายมี ๒ ส่วน คือ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^๘ กรมการศาสนา, พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒).

๑ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ๑ และพิจารณาตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยการวัดเห็นควรเพิ่มระเบียบการปกครองส่วนวัดเข้าเป็นส่วนที่ ๓ การปกครองคณะสงฆ์ทุกส่วนทุกชั้น ให้มีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุตปกครองบังคับบัญชาวัดและพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆ^๔

ในบทบาทด้านการศาสนศึกษา^๕ หากจะมองบทบาทของพระสงฆ์ โดยมองจากพื้นฐานอันเป็นแก่นแท้ของคำสอนแล้ว ผู้เข้าสู่บรรพชาแห่งสมณเพศ นั่นคือเข้าสู่สังฆมณฑล หมายถึงเข้าสู่วิถีแห่งการศึกษา การศึกษานั้น ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า สิกขา หมายถึง ข้อที่จะต้องศึกษา, ข้อที่จะต้องปฏิบัติ ได้แก่ ศีล เรียกว่า ศีลสิกขา สมาธิ เรียกว่า จิตสิกขา และปัญญา เรียกว่า ปัญญาสิกขา การศึกษา, การเล่าเรียน เช่น ปริยัติสิกขา คำว่าสิกขานี้ตรงกับภาษาไทยว่า ศึกษาหมายถึงการเล่าเรียน ผูกฝนและอบรม อีกความหมายหนึ่งใช้คำว่า เรียน หมายถึง เข้ารับความรู้จากผู้สอน, รับการฝึกฝนอบรมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจหรือความชำนาญ เช่น เรียนหนังสือ เรียนวิชาความรู้, ฝึกให้เกิดความรู้ความเข้าใจจนเป็นหรือมีความชำนาญเมื่อประกอบกันกับคำว่า “รู้” จึงเป็นคำว่า “เรียนรู้” ซึ่งหมายถึงการเข้าใจความหมายของสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยประสบการณ์ที่ได้รับการเรียนรู้จนเกิดความรู้ความเข้าใจมีความชำนาญมาตามลำดับที่ได้จากการฝึกฝนอบรมมานั่นเอง

๓.๔.๓ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การทำให้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า แพร่ออกไปแล้วมีการน้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติ เพื่อทำให้เกิดการศึกษาและการพัฒนาตนเองไปในทางที่ถูกที่ควรการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีทั้งเชิงรับและเชิงรุก บางทีถ้าไม่ได้ทำ ความเข้าใจให้ดีก็อาจจะไม่เห็นความแตกต่างในเรื่องนี้ ขณะที่พูดถึงการเผยแผ่เชิงรับ หมายถึง การเผยแผ่ด้วยการเทศน์การสอนธรรมเป็นหลัก ส่วนการเผยแผ่เชิงรุก หมายถึงการใช้การสงเคราะห์ในรูปแบบต่าง ๆ เป็นตัวนำคนเข้าหาธรรม ดังนั้น การศึกษาสงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นวิธีการเผยแผ่เชิงรุกเวลาที่พระสงฆ์ทำเรื่องขอเลื่อนหรือตั้งสมณศักดิ์ ผลงานด้านเผยแผ่ก็จะอยู่ที่ว่ามีคนเข้าวัด ถือนิสสัยกี่คนกี่คนจำนวนเท่าไร มีคนเวียนเทียนจำนวนเท่าไร อย่างนี้เรียกว่า การเผยแผ่เชิงรับกิจการเผยแผ่ของพระสงฆ์ วัด และ คณะสงฆ์ ในปัจจุบันมีทั้งแบบประเพณี แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ที่จัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเฉพาะขึ้นดำเนินการได้แก่

๑) การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทย มีการเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้าน ผู้อาราธนาและที่อื่น ๆ ในโอกาสต่าง ๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมดา คือ เทศน์รูปเดียวหรือเทศน์ปฐกาวลีสนา ๒ รูปขึ้นไป และได้มีการปรับปรุง มีการเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์ หรือบันทึกเสียงหรือแถบบันทึก นำไปเผยแผ่ในที่ต่าง ๆ และโอกาสต่างๆ

๒) การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่ การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมที่วัด หรือที่อื่น ๆ ในโอกาสต่าง ๆ หรือโดยทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ บันทึกเสียง การพิมพ์หนังสือเทศน์ หนังสือธรรมะออกเผยแผ่

๓) การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่ หรือเป็นสถานศึกษาเป็นการประจำหรือครั้งคราว เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก โรงเรียนพุทธศาสนวันอาทิตย์ เป็นต้น

^๔ กรมการศาสนา, พระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์, หน้า ๓๐.

สรุปแล้ว การเผยแผ่พระศาสนา เป็นการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้า ด้วยการอบรมสั่งสอนธรรม ให้แก่พระสงฆ์ สามเณร ให้แก่พุทธศาสนิกชน เพื่อเป็นการยังศรัทธาของพุทธศาสนิกชน ให้เป็นคนดีของสังคมและประเทศชาติต่อไป

๓.๔.๔ ด้านการสาธารณูปการ

การสาธารณูปการ หมายถึง การก่อสร้างและการปฏิสังขรณ์ ศาสนสถานของสงฆ์เช่น โบสถ์วิหาร เป็นต้น ส่วน สาธารณูปการที่นำการบริหารกิจการของสงฆ์ โดยบัญญัติไว้ในหน้าที่เจ้าอาวาส บำรุงรักษา วัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี กล่าวคือ

๑. การก่อสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน

๒. การอื่นเกี่ยวกับการวัด คือการสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา และการยก วัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง

๓. กิจการอื่น ๆ ของวัด เช่น การจัดงานวัด การเรียไร

๔. การศาสนสมบัติของวัด (ศบว.)

การสาธารณูปการ ใน ๔ ความหมายนี้ ส่วนมากบัญญัติไว้ในหน้าที่เจ้าอาวาส มาตรา ๓๗ (๑) ว่า “บำรุงรักษาวัดจัดกิจการ และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี” ลักษณะงานการสาธารณูปการ ว่าโดยลักษณะแตกต่างกัน ๓ คือ

๑) การกระทำด้วยแรงความคิดแรงงานและทุนทรัพย์รวมถึงการควบคุม ได้แก่ การก่อสร้าง และการบูรณปฏิสังขรณ์ เป็นกิจการที่ต้องทำด้วยแรงความคิด กล่าวคือ การวางโครงการให้พอเหมาะกับกิจที่จะดำเนินการ เมื่อดำเนินการต้องใช้แรงงานให้พอเหมาะกับกิจการที่จะดำเนินการ เมื่อดำเนินการต้องใช้แรงงานและทุนทรัพย์และใช้หลักบัญชีควบคุมด้วย ใคร่ขอกล่าวถึงการวางโครงการพอให้มองเห็น ควรเริ่มการคิดทำแผนผังวัดให้พอเหมาะสมกับสภาพวัด เช่น ควรกำหนดสร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิ ซึ่งเป็นหลักของวัดไว้ที่ใด โรงเรียนพระปริยัติธรรม หอสมุดมนต์ หอระฆัง หอกลอง ถนนหนทาง สนามหญ้าและอื่น ๆ ไว้ที่ใด แล้วเขียนแผนผังวัดเป็นหลัก และเขียนแบบแปลนสิ่งที่จะสร้างตามโอกาส และสิ่งที่จะสร้างขึ้นนั้นควรให้เป็นทรงไทยอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติ หรือยึดศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ขนาดใหญ่เล็กตามความคาดแหล่งทุนทรัพย์เมื่อจะก่อสร้าง เสนาสนะต่าง ๆ ตามแผนผังที่กำหนดไว้ และเสนาสนะที่สร้างต้องเป็นไปตามแบบแปลน แม้การบูรณปฏิสังขรณ์ ก็ถือแบบแปลนนี้เป็นหลักปฏิบัติ แต่ส่วนมากแผนผังวัดมักเขียนแล้วแต่คราวของอนุญาตสร้างวัดเมื่อเขียนแล้วต้องให้เป็นไปตามเดิม เว้นแต่มีการขยายบริเวณวัดให้กว้างขวางกว่าเดิม

๒) การกระทำด้วยเอกสารรายงาน ได้แก่ การดำเนินการทางด้านเอกสาร เช่น การขออนุญาตสร้างวัด ขอตังวัด ขอรวมวัด ขอย้ายวัด ขอยุบวัด ขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา ขอยกวัดร้างให้เป็นวัดมีพระภิกษุจำพรรษา และการขอยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง ขออนุญาตจัดงานวัด ขออนุญาตเรียไร การดำเนินการเหล่านี้ การขอยกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวงปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ การอนุญาตจัดงานวัดและการขอเรียไร ปฏิบัติตามคำสั่งมหาเถรสมาคมว่าด้วยการนั้น การอื่น ๆ มีการขออนุญาตสร้างวัดเป็นต้น ปฏิบัติตามที่กำหนดในกฎกระทรวง บางเรื่องทางราชการเป็นเจ้าการ คณะสงฆ์เป็นส่วนประกอบ บางเรื่องคณะสงฆ์เป็นเจ้าการทางราชการเป็นเพียงส่วนประกอบ

๓) การทำโดยการจัดประโยชน์ ได้แก่ การดำเนินการในการรักษาทรัพย์สินใช้จ่ายทรัพย์สินและการจัดประโยชน์ของวัดโดยตรง คือ การศาสนสมบัติ เป็นงานละเอียดอ่อน ต้องปฏิบัติตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

๓.๔.๕ ด้านการสาธารณสงเคราะห์

การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การจัดกิจการอันเป็นสาธารณประโยชน์ของหน่วยงานหรือของคณะบุคคล หรือบุคคล เว้นแต่การนั้นอยู่ในขอบข่ายแห่งการศึกษาสงเคราะห์หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือกิจการของรัฐ หรือเอกชนที่ดำเนินการเพื่อสาธารณประโยชน์ หรือสถานที่ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของประชาชนทั่วไปการสาธารณสงเคราะห์ เป็นกิจการของคณะสงฆ์ที่กำหนดไว้ในอำนาจหน้าที่มหาเถรสมาคมข้อหนึ่งว่า “ควบคุมและส่งเสริมการสาธารณสงเคราะห์” (ม. ๑๕ ตร.) และในระเบียบการปกครองของคณะสงฆ์ส่วนกลาง ได้กำหนดไว้ว่าวิธีดำเนินการสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม การสาธารณแยกโดยลักษณะ มี ๔ คือ^{๑๐}

๑) การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการอบรมประชาชนประจำตำบล กิจการเพื่อห้องสมุด เพื่อประชาชน การตั้งมูลนิธิเพื่อคนยากจนหรือกิจการอื่น ๆ การนี้มุ่งเอากิจการที่ทำเอง หรือโครงการที่กำหนดเอง ทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำ หรือกิจการชั่วคราว

๒) การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นซึ่งเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนกิจการของรัฐ หรือของเอกชน หรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล การจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์และอื่นๆ การนี้มุ่งเอาเฉพาะส่งเสริมงานของผู้อื่น มิได้มุ่งถึงกิจการเฉพาะเรื่อง แม้การช่วยป้องกันยาเสพติดให้โทษ เช่น ยาบ้า หรือช่วยป้องกันการติดโรคเอดส์

๓) การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น สร้างถนนหนทาง ขุดลอกคูคลอง สร้างฌาปนสถาน (นอกวัด) สร้างการประปา สร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้าและอื่น ๆ ข้อนี้มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณประโยชน์

๔) การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในกาลที่ควรช่วยเหลือ เช่น การประสูตทุภักดิ์ การประสูตอัศศิภักดิ์ การประสูตวาทภัย หรือคราวหนาวจัดหรือแม้ยามปกติตามโอกาส เช่น สงเคราะห์คนชรา คนพิการ และสงเคราะห์โดยประการอื่น การนี้มุ่งเฉพาะการช่วยเหลือบุคคลทั้งเป็นการประจำหรือการเฉพาะ

ดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลชุมชนของพระภิกษุ นั้น อาจจะกระทบกับความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์เผยแผ่ธรรม หรือพัฒนาสิ่งต่าง ๆ มิให้ขัดกับความเชื่อของเขาเหล่านั้น และให้ปรับธรรมเข้าหาแนวความเชื่อนั้น หรือถ้าแนวความเชื่อดั้งเดิมนั้นสามารถทำให้คนนั้นเป็นคนดีได้พระองค์ก็ทรงอนุโลมตามประเพณีการปฏิบัติตนของชาวบ้าน ถ้าประเพณีนั้นมีได้

^{๑๐} จุไรรัตน์ บุญที่สุด, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม กรณีศึกษา พระเทพรัตนกวี (สุรินทร์ ชุตินฺธโร) วัดมหาธาตุ อ.เมือง จ.เพชรบูรณ์”, หน้า ๒๐.

เป็นภัยต่อชุมชนส่วนรวม จากแนวคิดเช่นนี้จึงทำให้พระสงฆ์และประชาชนโดยทั่วไปอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

อาศัยเหตุผลดังกล่าวจะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์สามารถทำการสงเคราะห์ช่วยเหลือแก่สังคม เพราะประชาชนในปัจจุบันนี้หรือแม้ในอดีตกาลก็ตาม ยังมีปัญหาและความทุกข์ความเดือนร้อนทั้งทางวัตถุและทางจิตใจอยู่ เพราะความสามารถของรัฐในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนยังมีไม่ทั่วถึง ผู้ที่เป็นที่พึ่งได้ในยามนี้ คือ พระสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้รู้ธรรมสามารถแสดงข้อธรรมอันเป็นที่กังขาของประชาชนให้คลายความกังวลและความทุกข์ในชีวิตลงได้

๓.๔.๖ ด้านการศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์เป็นการจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เด็กและเยาวชนของชาติ ทั้งด้านการศึกษา การอบรมศึกษา การให้ที่อยู่อาศัยและอาหาร ทำให้เด็ก ๆ มีความอบอุ่นและมีความสุขทั้งร่างกายและจิตใจ

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ) ได้กล่าวถึงการศึกษาสงเคราะห์ที่พระสงฆ์ดำเนินการในลักษณะนี้ เป็นการจัดการศึกษาซึ่งแบ่งได้เป็น ๔ ประเภท คือ

๑. โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา และโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ มีความมุ่งหมายให้วัดและพระภิกษุในพระศาสนาได้จัดการศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อสงเคราะห์เด็กและเยาวชนของชาติและพระภิกษุสามเณรส่วนหนึ่งเป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนได้เข้าใกล้วัดและได้ศึกษาหลักธรรมทางศาสนา

๒. ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มีความมุ่งหมายให้วัดและพระสงฆ์ให้การศึกษอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน เป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้ใช้วิชาการศาสนศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติ ด้วยหลักธรรมของพระศาสนา

๓. ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด มีความมุ่งหมายให้วัดได้ช่วยอบรมบ่มนิสัยเด็กก่อนวัยเรียนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมและศีลธรรมแต่ยังเด็ก ทั้งเป็นการให้โอกาสวัดและพระสงฆ์ได้ร่วมพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติแต่วัยเด็ก

๔. โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จัดตั้งขึ้นเพื่อให้พระภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ แผนกสามัญศึกษา และมีการศึกษาวิชาพระปริยัติธรรม หมวดภาษาบาลี หมวดพระธรรมวินัยและศาสนปฏิบัติอีกส่วนหนึ่ง โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษามีการจัดตั้งขึ้นตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ.๒๕๓๗ และอยู่ในสังกัดกรมการศาสนา ขณะนี้มีวัดต่าง ๆ จำนวนมาก จัดตั้งโดยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา แต่ยังมีได้จัดเป็นการศาสนศึกษาหรือการศึกษาสงเคราะห์ โดยรูปการนั้น น่าจะจัดเป็น “การศึกษาสงเคราะห์” มากกว่า เพราะเป็นการศึกษาเพื่อสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรให้มีการศึกษาเล่าเรียนวิชาสามัญศึกษา ทั้งผู้เรียนและผู้สอนก็นับหนักทางวิชาสามัญศึกษา^{๑๑}

^{๑๑} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), เอกสารประกอบคำบรรยาย เรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๘ - ๔๙.

๑.๑ โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา : พระราชพุทธิวรารมณ (ประเทือง อาภาธโร) บพบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ โรงเรียนวินิตศึกษาในพระราชูปถัมภ์ฯ วิสัยทัศน์โรงเรียนวินิตศึกษาเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ มุ่งเน้นพัฒนาให้ผู้เรียน มีวินัย ใฝ่คุณธรรม จริยธรรม เลิศล้ำวิชาการ สู่มাত্রฐานสากล บนพื้นฐานความเป็นไทย

ท่านเข้ารับการอบรมหลักสูตรผู้บริหารการศึกษา (ระดับสูง) ณ สถาบันพัฒนาผู้บริหาร จ.นครปฐม เข้าศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูงการเสริมสร้างสังคมสันติสุข (สสสส.) รุ่น ๓ สถาบันพระปกเกล้า ที่สำคัญเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาสำหรับนักเรียนสำนักเรียน วัดกวีศาราม เพื่อนำดอกผลมาใช้จ่ายในด้านค่านิตยภัตครูสอนจัดซื้ออุปกรณ์การเรียนการสอน เป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งกองทุนภัตตาหารเพล เพื่อจัดภัตตาหารเพลถวายนักเรียน จัดถวายนิตยภัตแก่ครูสอนทั้งแผนกธรรม-บาลี ทุกเดือน พระราชพุทธิวรารมณ (ประเทือง อาภาธโร) กล่าวว่า “โรงเรียนวัดแห่งนี้ให้มีคุณภาพ เพราะเจ้ใจคนมักมองว่าโรงเรียนวัดกระเจจอก เด็กที่มาเรียนยังงี้ก็ต้องรับ เพราะขณะนั้นไม่มีเด็กเรียน อย่างเด็กสอบได้อันดับที่ ๑-๑,๐๐๐ คน อันดับที่ ๗๐๐ ขึ้นไปเท่านั้นจะมาเรียนวินิตศึกษาทำไมไม่ใช่อันดับที่ ๑-๓๐๐ มันรู้สึกคับแค้นใจ เราอยู่อย่างนี้ไม่ได้แล้ว ต้องพัฒนาโรงเรียนทุกด้าน” เป็นคำกล่าวที่สะท้อนความคิดของ พระราชพุทธิวรารมณ เจ้าอาวาสวัดกวีศาราม ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนวินิตศึกษา อ.เมือง จ.ลพบุรี พระภิกษุสงฆ์ที่มุ่งมั่นพัฒนาการศึกษาโรงเรียนวัดให้เจริญก้าวหน้าอยู่เสมอพระราชพุทธิวรารมณ (ประเทือง อาภาธโร) บพบาทและหน้าที่ด้านการศึกษาสงเคราะห์ โรงเรียนวินิตศึกษาในพระราชูปถัมภ์ฯ วิสัยทัศน์โรงเรียนวินิตศึกษาเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ มุ่งเน้นพัฒนาให้ผู้เรียน มีวินัย ใฝ่คุณธรรม จริยธรรม เลิศล้ำวิชาการ สู่มাত্রฐานสากล บนพื้นฐานความเป็นไทย

พระราชพุทธิวรารมณ (ประเทือง อาภาธโร) กล่าวว่า “โรงเรียนวัดแห่งนี้ให้มีคุณภาพ เพราะเจ้ใจคนมักมองว่าโรงเรียนวัดกระเจจอก เด็กที่มาเรียนยังงี้ก็ต้องรับ เพราะขณะนั้นไม่มีเด็กเรียน อย่างเด็กสอบได้อันดับที่ ๑-๑,๐๐๐ คน อันดับที่ ๗๐๐ ขึ้นไปเท่านั้นจะมาเรียนวินิตศึกษาทำไมไม่ใช่อันดับที่ ๑-๓๐๐ มันรู้สึกคับแค้นใจ เราอยู่อย่างนี้ไม่ได้แล้ว ต้องพัฒนาโรงเรียนทุกด้าน” เป็นคำกล่าวที่สะท้อนความคิดของ พระราชพุทธิวรารมณ เจ้าอาวาสวัดกวีศาราม ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนวินิตศึกษา อ.เมือง จ.ลพบุรี พระภิกษุสงฆ์ที่มุ่งมั่นพัฒนาการศึกษาโรงเรียนวัดให้เจริญก้าวหน้าอยู่เสมอ^{๑๒}

โรงเรียนวินิตศึกษาได้ก้าวมาสู่สถานศึกษาระดับแถวหน้าของ จ.ลพบุรี สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับโรงเรียนวินิตศึกษาไว้ในพระราชูปถัมภ์ ขณะนี้ได้ขยายโรงเรียนสาขาที่ ๒ เนื่องจากโรงเรียนวินิตศึกษาสาขาแรก มีจำนวนนักเรียนมากกว่า ๕,๐๐๐ คนแล้วจึงเกิดความแออัด โดยเมื่อครั้ง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินมายังโรงเรียน ทรงห่วงว่านักเรียนจะเรียนกันชนั้น ทางโรงเรียนจึงได้ขยายโรงเรียนสาขาที่ ๒ ขึ้น และขยายโอกาสให้เด็กและเยาวชนได้เข้ามาเรียนมากขึ้น

^{๑๒} ผกามาศ ใจฉลาด. (วันจันทร์ที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๕๖). “พระราชพุทธิวรารมณ (ประเทือง อาภาธโร) : พระนักการศึกษาแห่งลุ่มน้ำลพบุรี”. **คมชัดลึก**. ๑๒ ย่อหน้า. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.komchadluek.net/detail> [๑๕ มีนาคม ๒๕๕๗]

ภายในบริเวณโรงเรียนวินิตศึกษา สาขาที่ ๒ นี้ ที่โดดเด่นที่สุด นอกจากจะเป็นอาคารเรียนหินอ่อนทั้ง ๓ หลังซึ่งเพียบพร้อมด้วยวัสดุอุปกรณ์การศึกษาที่ทันสมัยครบครันแล้ว บริเวณใกล้เคียงยังมีโรงอาหารเล็กๆ มุงหลังคาด้วยจาก เป็นสถานที่รับประทานอาหารกลางวันของนักเรียน พระราชพุทธิวรารามณ์มีแนวคิดให้จัดทำเป็นห้องทดลองวิชาวิทยาศาสตร์ เพราะท่านเห็นว่าการเรียนเก่งเรียนที่ไหนก็ได้ สถานที่เปิดโล่งทั้ง ๔ ด้าน ทำให้เด็กมีสุขภาพจิตดี ได้รับอากาศสดชื่น

พระราชพุทธิวรารามณ์ (ประเทือง อภาธโร) ท่านยังมีแนวคิดให้เด็กท่องอาขยาน เป็นคำศัพท์ประจำวิชาใดวิชาหนึ่งที่แต่งขึ้นเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษให้คล้องจองกันแล้วนำมาท่องเป็นอาขยานให้เด็กท่องจำ เช่น คำศัพท์วิชาชีววะ ฟิสิกส์ เคมี ลักษณะเดียวกับการท่องศัพท์บาลีของพระสงฆ์ การจัดสร้างอาคารฝึกวิชาชีวิตเด็กวินิตศึกษา ซึ่งจะเป็นอาคารปฏิบัติธรรมที่สามารถรองรับนักเรียนฝึกปฏิบัติธรรมได้จำนวน ๒,๐๐๐ คน เพื่อฝึกกล่อมเกลาคณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชน เช่น ฝึกปฏิบัติธรรม ฝึกจิตอาสา ฝึกล้างห้องน้ำ เป็นต้น

โรงเรียนการกุศลของวัดแห่งนี้ยังมีการเปิดห้องเรียนพิเศษ ได้แก่ ห้องเตรียมทหาร ห้อง ๒ ภาษา ห้องอัจฉริยภาพ ห้องโอลิมปิกวิชาการ ในอนาคตจะมีการเปิดห้องเตรียมแพทย์ด้วย ปีการศึกษา ๒๕๕๔ ที่ผ่านมานักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๒๔๙ คน สอบเข้ามหาวิทยาลัยได้

ที่กล่าวมานี้คือบทบาทและหน้าที่ความตั้งใจของพระราชพุทธิวรารามณ์ (ประเทือง อภาธโร) เจ้าอาวาสวัดกวีตรารามราชวรวิหาร รองเจ้าคณะจังหวัดลพบุรี ผู้อำนวยการโรงเรียนวินิตศึกษา ในพระราชูปถัมภ์ เลขที่ ๑๐ ถนนเพชรราชา ต.ท่าหิน อ.เมือง จ.ลพบุรี โดยท่านได้จัดซื้อที่ดินจำนวนประมาณ ๒๐๐ ไร่ บริเวณ ต.โพธิ์เก้าต้น อ.เมือง จ.ลพบุรี เพื่อดำเนินโครงการจัดตั้งอนุสรณ์สถานพระพุทธวรญาณ และศูนย์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี หรือโรงเรียนวินิตศึกษาแห่งที่ ๒

หากย้อนอดีตไปเมื่อแรกเริ่มของการตั้งโรงเรียนวินิตศึกษานั้น สถานที่เรียนใช้ศาลาวัด หอสมุดมนต์ และกุฏิหลวงพ่อดูปกรณ์ และสื่อการเรียนการสอนได้รับความอุปการะบริจาคจากเจ้าอาวาสวัดต่างๆ และพุทธศาสนิกชนใน จ.ลพบุรี ครูผู้สอนได้มาจากศิษย์ของหลวงพ่อดูปกรณ์ และข้าราชการครูใน จ.ลพบุรี บางท่านมาช่วยสอนให้เปล่า โดยไม่คิดเงินค่าจ้าง จากแรกเริ่มเมื่อเปิดเรียน พ.ศ. ๒๔๘๙ โดยเปิดสอนในระดับ ม.๑-ม.๓ มีนักเรียน ๑๒๐ คน ครู ๗ คน ในปีการศึกษาปัจจุบัน เปิดสอนระดับชั้น ม.๑-ม.๖ มีนักเรียนเกือบ ๖,๐๐๐ คน คณะครูทั้งชาวไทยและต่างประเทศอีกเกือบ ๒๐๐ คน

บทบาทและหน้าที่ของพระราชพุทธิวรารามณ์ (ประเทือง อภาธโร) คนส่วนใหญ่จะเห็นว่าท่านมุ่งเน้นการศึกษาทางโลกเป็นหลัก แต่ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน (วินิตศึกษา) กับวัดนั้น ยังคงเดิมตั้งแต่แรกเริ่มสร้างโรงเรียน คือ ๑.วัดพึงส่งเสริม สนับสนุน และอุปกรณ์ในโรงเรียน ด้วยความสำนึกว่า โรงเรียนเป็นสมบัติของวัด คนของโรงเรียนเป็นคนของวัด งานของโรงเรียนเป็นงานของวัด ๒.โรงเรียนพึงช่วยเหลือ สนับสนุน และอุปถัมภ์วัด ด้วยความสำนึกว่า วัดคือต้นสังกัดของโรงเรียน และ ๓.วัดพึงสำนึกว่า จะอยู่ได้เจริญงอกงามเพราะมีโรงเรียน และโรงเรียนจงสำนึกว่าจะอยู่ได้สบายเพราะมีวัด เพราะทั้งวัดทั้งโรงเรียน เป็นเหมือนบุคคลคนเดียวกัน การศึกษากับศาสนาเป็นเรื่องเดียวกัน

ด้วยบทบาทและหน้าที่การอุทิศการทำงานด้วยความเสียสละ ทั้งกำลังกาย กำลังทรัพย์ และสติปัญญา ความรอบรู้ในการจัดการศึกษาของพระราชพุทธิวรารมณ (ประเทือง อาภาธโร) ทำให้กิจการด้านการศึกษาของโรงเรียนก้าวหน้า และได้รับความเชื่อถือไว้วางใจจากทางราชการ และประชาชนผู้ปกครองนักเรียนเป็นอย่างดีโดยลำดับ ส่งผลให้โครงการก่อสร้างโรงเรียนแห่งใหม่มีความก้าวหน้า โดยได้รับความสนับสนุนจากผู้มีจิตศรัทธาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เมื่อพุทธที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒ ที่ผ่านมา สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ได้เดินทางมาเป็นประธานในพิธีวางศิลาฤกษ์

พระราชพุทธิวรารมณ (ประเทือง อาภาธโร) ได้กล่าวไว้อย่างน่าคิดว่า “การศึกษากับพระศาสนา เป็นเรื่องเดียวกัน ไม่มีการแบ่งทางโลกทางธรรม การศึกษาและศาสนาก็มีจุดมุ่งหวังเดียวกัน คือพัฒนาคนให้เป็นคนมีคุณภาพ เป็นคนดีของสังคม การได้ทำทั้งเรื่องทางธรรมและทางโลก ถือว่าเป็นเรื่องเดียวกัน เด็กห่างพระศาสนา เด็กห่างวัด อย่าโทษเด็ก อย่าโทษสังคม พระต้องมองหรือโทษตัวเองก่อนว่าเราได้เข้าไปมีบทบาทเข้าไปดูแลเด็กมากเพียงใด”

กล่าวได้ว่า ประเด็นที่นำมาศึกษาของพระราชพุทธิวรารมณ (ประเทือง อาภาธโร) บทบาทและหน้าที่ด้านการศึกษาสงเคราะห์ โรงเรียนวินิตศึกษาในพระราชูปถัมภ์ด้วยบทบาทและหน้าที่การอุทิศการทำงานด้วยความเสียสละ ทั้งกำลังกาย กำลังทรัพย์ และสติปัญญา ความรอบรู้ในการจัดการศึกษา ทำให้กิจการด้านการศึกษาของโรงเรียนก้าวหน้า และได้รับความเชื่อถือไว้วางใจจากทางราชการ และประชาชนผู้ปกครองนักเรียนเป็นอย่างดี

๓.๕ โครงการพัฒนาชุมชนชนบทโดยความร่วมมือของคณะสงฆ์

บทบาทของพระสงฆ์ในการเข้าร่วมการพัฒนาชุมชน^๑ นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา บทบาทของพระสงฆ์ในการเข้าร่วมการพัฒนาชุมชนชนบทได้ขยายตัวขึ้นและเห็นได้ชัดเจน แต่มิได้หมายความว่าในอดีตพระสงฆ์ไม่ได้มีบทบาทเกี่ยวข้องกับความเจริญของหมู่บ้าน แต่พระภิกษุในชนบทได้ทำหน้าที่เหล่านี้เป็นปกติวิสัยเรื่องมาตั้งแต่อดีตแล้ว เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยโดยส่วนรวมของประเทศที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้แนวโน้มบทบาทดังกล่าวลดน้อยถอยลงตามความเจริญของวิทยาการสมัยใหม่ และมีแนวโน้มจะลดน้อยถอยลงตามลำดับ ดังนั้น คณะสงฆ์ส่วนกลางซึ่งเป็นผู้บริหารคณะสงฆ์โดยทั่วไปจึงได้เริ่มปรับปรุงและฟื้นฟูบทบาทของตน โดยคำนึงถึงความคงอยู่ของสถาบันและประโยชน์ที่พึงมีต่อสังคมเป็นหลัก จึงมีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์เพื่อส่งเสริมให้พระภิกษุสงฆ์ สามเณรผู้สำเร็จการศึกษาได้ออกไปทำประโยชน์ต่อสังคมส่วนภูมิภาค ตลอดจนจัดโครงการอบรมความรู้ที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน เช่น การขุดบ่อน้ำ การสร้างตุ่มน้ำ ความรู้ด้านการสาธารณสุข อนามัย จนทำให้คณะสงฆ์ในต่างจังหวัดมีความตื่นตัว และเริ่มเคลื่อนไหวที่จะนำความรู้ดังกล่าวไปพัฒนาหมู่บ้านของตนเองอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

ในฝ่ายของรัฐบาลเองได้เห็นความเคลื่อนไหวของคณะสงฆ์ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดประโยชน์ต่อสังคม ประกอบกับความจำเป็นที่รัฐจะต้องเร่งดำเนินการนโยบายพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะชนบท ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ และเพื่อความมั่นคงปลอดภัยของบ้านเมือง รัฐได้เล็งเห็นความสำคัญของสถาบันสงฆ์ที่จะสามารถช่วยเหลือในกิจการนี้ ดังนั้นทางรัฐบาลจึงได้วางหลักการส่งเสริมให้พระภิกษุทั่วไปได้มีบทบาทในการพัฒนาวัดและพัฒนาหมู่บ้าน อย่างเป็นทางการ

ทั้งนี้โดยการผ่านทาง การขอความร่วมมือจากคณะสงฆ์ในระดับผู้บริหารส่วนกลาง คือ มหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองของคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร ให้ช่วยเหลือสนับสนุนนโยบายดังกล่าว และในเวลาต่อมารัฐบาลก็ได้ผลักดันให้คณะสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนโดยตรงยิ่งขึ้น เพื่อช่วยเหลือรัฐบาลแก้ปัญหาทางการเมือง การปกครอง โดยการจัดตั้งโครงการพัฒนาชนบทที่อาราธนาพระสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการโดยเฉพาะ เป็นจำนวนหลายโครงการ เช่น โครงการพระธรรมทูต โครงการพระธรรมจาริก และโครงการอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) เป็นต้น

๓.๖ ทศนะของพระสงฆ์เกี่ยวกับหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล

พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปโน) ^๑ คำกล่าวให้โอวาทเจ้าคณะภาคเกี่ยวกับ อ.ป.ต. ว่ามีจุดมุ่งหมายของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) แยกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนแรกคือ จุดมุ่งหมายทางพุทธจักร ส่วนที่สองคือ จุดมุ่งหมายทางอาณาจักร

จุดมุ่งหมายทางพุทธจักร มี ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อปกป้องพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อรักษาสังคมชนบท และ
๓. เพื่อป้องกันความยากจนของวัด

งานหน่วย อ.ป.ต. เป็นงานสร้างคุณภาพของพระพุทธศาสนาให้เป็นที่พึ่งได้ทั้งทางด้านนามธรรม คือ ทางด้านจิตใจ และทางด้านรูปธรรม คือ ทางด้านวัตถุ เพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์ทั้ง ๓ ประการ คือ ภูมิธรรมมีกตลประโยชน์ สัมปรายิกตลประโยชน์และปรมัตถประโยชน์อย่างแท้จริง

งานหน่วย อ.ป.ต. เป็นงานกระตุ้นเตือนให้พระสงฆ์ตื่นตัวปรับปรุงบทบาทของตนให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของโลก ทำหน้าที่ศาสนทายาทที่ดี เพราะเป็นงานช่วยลดช่องว่างระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านให้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน อันจะเป็นเหตุทำให้ชาวบ้านยอมรับว่า “พระของเรา , พระพุทธศาสนาของเรา” ทั้งนี้เพราะ “สมัยก่อนคนเราคบกันด้วยหัวใจแต่สมัยปัจจุบันนี้ คนเราคบกันด้วยหัวสมอง”

งานหน่วย อ.ป.ต. เป็นการแสดงจุดยืนของพระสงฆ์ให้ประชาชนเกิดความมั่นใจว่า “พระสงฆ์ไม่ทอดทิ้งประชาชน” หรือ “พระไม่ละทิ้งประชาชน”

จุดมุ่งหมายทางอาณาจักร มี ๘ ประการ

๑. หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) คือ “หน่วยช่วยเหลือประชาชนประจำตำบล เพื่อให้ประชาชนช่วยเหลือตัวเองได้” ตามสมควรแก่อัตภาพ ทั้งนี้เพราะมีคำพังเพยโบราณกล่าวเตือนใจพระสงฆ์ไว้ว่า “เมื่อประชาชนเขาอดอยาก พระก็ปากแห้ง” และ “เมื่อประชาชนเขาอับจน พระก็สำราญ”

๒. งานหน่วย อ.ป.ต. เป็นงานช่วยเหลือประชาชนประจำตำบลนั้น ๆ โดยมุ่งภาคปฏิบัติ (การช่วยเหลือด้านวัตถุ) มากกว่าภาควิชาการ (การช่วยเหลือด้านความรู้)

๓. งานหน่วย อ.ป.ต. เป็นงานที่คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมได้มอบความไว้วางใจให้แก่คณะกรรมการ อ.ป.ต. ทั้งกรรมการโดยตำแหน่งและกรรมการโดยแต่งตั้ง ทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่าย

คฤหัสถ์ ร่วมประชุมปรึกษาหารือกันดำเนินการช่วยเหลือประชาชน ในตำบลนั้น ๆ ได้โดยตรงทันที และตลอดไป โดยไม่ต้องรอรับฟังคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาเบื้องบน

๔. งานหน่วย อ.ป.ต. เป็นงานที่มุ่งให้คณะกรรมการโดยเฉพาะกรรมการฝ่ายบรรพชิต เข้าหาประชาชน ไม่ใช่งานนัดประชาชนมาหาที่วัด กล่าวคือ ประชาชนมาประชุมที่วัดอย่างที่เคยปฏิบัติมาก่อน

๕. งานหน่วย อ.ป.ต. เป็นงานส่วนรวมของตำบลนั้น ๆ ทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ ทุกคนในตำบลนั้น ๆ มีส่วนเป็นเจ้าของรับผิดชอบร่วมกัน ไม่ใช่เป็นงานของวัดที่ตั้งหน่วยเพียงวัดเดียว เพราะอาจพิจารณาย้ายที่ตั้งหน่วยไปตั้งอยู่ วัดใดวัดหนึ่งในตำบลนั้นเพื่อความเหมาะสมแก่เหตุการณ์ และควรทำเป็นอย่างยิ่ง

๖. งานหน่วย อ.ป.ต. เป็นงานที่มอบความไว้วางใจไว้กับท่านเจ้าอาวาสสมภารเจ้าวัดทั่วสังฆมณฑล ซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดกับประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ย่อมรู้ ย่อมเห็น ย่อมทราบความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดียิ่งกว่าพระสังฆาธิการระดับอื่น ให้เป็นตัวจักรอันสำคัญเป็นผู้นำในการดำเนินงานคอยดูแลความสุข ความทุกข์ของประชาชน ร่วมสุขร่วมทุกข์กับประชาชนในตำบลนั้นอยู่ตลอดเวลา

๗. งานหน่วย อ.ป.ต. เป็นงานให้ (ความช่วยเหลือ) แก่ประชาชน ไม่ใช่งานรับ (การบริจาค) จากประชาชน มีหลักมนุษยสัมพันธ์อยู่ว่า “จงให้สิ่งที่เขาต้องการเสียก่อนแล้วเราจักได้สิ่งที่เราต้องการจากเขาในภายหลัง” แต่เมื่อประชาชนมีจิตศรัทธาจะบริจาคบำรุงกิจกรรมของหน่วย อ.ป.ต. ก็สมควรยินดีรับบริจาคเพื่อฉลองศรัทธาของประชาชนผู้เป็นทายก ทายิกา ตามสมณวิสัย

๘. งานหน่วย อ.ป.ต. เป็นงานที่ไม่มีงบประมาณใด ๆ ทั้งสิ้น โดยคณะสงฆ์ได้มอบความไว้วางใจให้แก่คณะกรรมการ อ.ป.ต. ทำการเสียสละเพื่อประชาชน เพื่อเป็นการสร้างบารมีธรรมสำหรับตน โดยปราศจาก “ความเห็นแก่ตัว” และ “ไม่กลัวความลำบาก”

หลักการของหน่วย อ.ป.ต.

๑. เป็นหน่วยงานทำหน้าที่สงเคราะห์ อนุเคราะห์ประชาชนทั้งหลายในตำบลนั้นเพื่อให้ประชาชนช่วยเหลือตัวเองได้และเพื่อให้ประชาชนได้สิ่งที่เขาต้องการตามสมควรแก่อัตภาพ

๒. เป็นหน่วยงานประสานความร่วมมือกันระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ เพื่อช่วยกันพัฒนาตำบลนั้นให้มีความเจริญรุ่งเรืองในทุกด้าน เท่าที่สามารถจะทำได้ กล่าวคือ เพื่อการพัฒนาบุคคล ทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ ให้มีความรู้ มีความสามารถดีและมีความประพฤติดี เพื่อทำการพัฒนาท้องถิ่นให้เจริญ ตามสมควรแก่ท้องถิ่นนั้น เพื่อทำการพัฒนาสัมมาชีพให้ประชาชนมีความเจริญสุข คือ มีความอยู่ดี มีความกินดี และมีความอยู่เย็นเป็นสุข พ้นจากความอยู่ร้อนนอนร้อน ในชีวิตประจำวัน

๓. เป็นหน่วยงานอันเป็นศูนย์รวมความคิดเห็นของประชาชนในตำบลนั้นทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ เพื่อจะดำเนินการช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนทั้งหลายในตำบลนั้น

๔. เป็นหน่วยงานพิทักษ์รักษาคู่มือครองสวัสดิภาพของประชาชนในตำบลนั้นเพื่อป้องกันมิให้ผู้ใดมาทักท้วงความสงบสุขของประชาชนทั้งหลายในตำบลนั้น

๕. เป็นหน่วยงานช่วยสนับสนุนการพัฒนาของรัฐบาล อาทิจน ช่วยสนับสนุนโครงการอาสาสมัครพัฒนาท้องถิ่นของตนเองในฤดูแล้ง เป็นต้น ให้สำเร็จผลตามความมุ่งหมาย เพราะการ

พัฒนาทุกด้านจะสัมฤทธิ์ผลไม่ได้เลย ถ้าประชาชนพลเมืองในท้องถิ่นนั้นไม่ให้ความร่วมมือ เพราะพวกเขามีได้มีส่วนรับผิดชอบในโครงการพัฒนานั้น ๆ ด้วย

พระวิสุทธาธิปดี (วีระ ภัททจารี ปธ. ๙) เจ้าคณะภาค ๕ กล่าวว่า เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๑๘ พระสงฆ์ทั่วสังฆมณฑล ต่างรู้จักหน่วยงานหนึ่งของคณะสงฆ์มีชื่อเรียกย่อว่า อ.ป.ต. หรือ หน่วยงานอบรมประชาชนประจำตำบล ในช่วงนั้นถือว่า งาน อ.ป.ต. เป็นภารกิจสำคัญอย่างหนึ่งที่เจ้าคณะพระสังฆาธิการผู้ปกครองทุกระดับทั่วประเทศต้องให้ความสำคัญ ให้ถือเป็นนโยบายนำไปปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ จะเห็นว่าพระสงฆ์กับชาวบ้านทำงานร่วมกัน ทุกฝ่ายต่างมีความรู้สึกที่ดีต่อกันมีความเอื้ออาทรต่อกัน เพราะพระสงฆ์ได้เปลี่ยนบทบาทจากนั่งเทศก์ธรรมะบนธรรมาสน์ มาสู่บทบาทใหม่ เป็นศูนย์กลางร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ของประชาชน โดยการจัดเป็นกลุ่ม เป็นชมรม มาทำงานร่วมกัน เพื่อฟื้นฟูศิลปะหัตถกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่น เมื่อพัฒนาคุณภาพชิ้นงานได้มาตรฐานแล้วจึงจัดจำหน่าย เป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่สมาชิกของกลุ่ม หรือชมรมนั้น ๆ

พระเทพวิมลโมลี รองเจ้าคณะภาค ๔ มีความคิดเห็นว่า หน่วย อ.ป.ต. มีวัตถุประสงค์ที่จะช่วยเหลือประชาชนให้ได้รับประโยชน์หลายด้าน เป็นไปในลักษณะวัดอาศัยบ้าน บ้านอาศัยวัด เป็นเหตุให้เกิดความสามัคคีขึ้นในระหว่างกลุ่มบ้าน กลุ่มวัดและกลุ่มเมือง ทำให้เกิดความมั่นคงแก่สถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ หน่วย อ.ป.ต. ทุกหน่วย หากจะให้ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องมีคณะกรรมการบริหารที่มีความจริงจัง และต้องประสานความร่วมมือกับคณะกรรมการบริหาร อ.ป.ต. ให้มีส่วนร่วมกิจกรรมร่วมกันจึงจะประสบความสำเร็จ

หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล^๑ หน่วย อ.ป.ต. เป็นชื่อย่อมาจากหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล โดยมีวัตถุประสงค์หลัก ๕ ประการ คือ

๑. เพื่อสงเคราะห์และอนุเคราะห์ ประชาชนในท้องถิ่น โดยเฉพาะประชาชนที่อาศัยอยู่ในตำบลที่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลตั้งอยู่ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนได้ช่วยเหลือตนเองได้และพัฒนาตนเองให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องตามสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นนั้น ๆ

๒. เพื่อเป็นศูนย์กลางประสานงานระหว่างวัด บ้าน และหน่วยราชการในการที่จะร่วมกันพัฒนาท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าในทุก ๆ ด้าน เช่น ช่วยกันพัฒนาหมู่บ้านให้มีความเจริญก้าวหน้าตามสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งจะทำให้ประชาชนไม่ต้องอพยพย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่น หรือไปขายแรงงานที่อื่น ช่วยกันพัฒนาท้องถิ่นให้มีความรู้ ความสามารถ เหมาะสมกับภูมิปัญญาของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วยกันปลูกจิตสำนึกให้ทุกคนเห็นคุณค่าของความเป็นคนดีมีศีลธรรม ซึ่งจะเป็นรากฐานในการพัฒนาด้านอื่น ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยกันพัฒนาอาชีพโดยเฉพาะอาชีพที่ถูกต้องตามกฎหมายที่เราเรียกกันว่าสามอาชีพ ทั้งนี้เพื่อที่จะหารายได้มาพัฒนาครอบครัว หมู่บ้าน และสังคมที่ตนอาศัยอยู่โดยไม่เลิกลังงานหนักเอาเบาสู้ยึดคติที่ว่า คนขยันย่อมหาทรัพย์ได้

๓. เพื่อเป็นศูนย์รวมความคิดของประชาชนทุกหมู่เหล่า กล่าวคือ ใครมีความคิดอะไรที่เป็นประโยชน์สร้างสรรค์ที่จะนำมาพัฒนาหมู่บ้านให้เจริญรุ่งเรืองให้มาแสดงออกที่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล เข้าทำนองที่ว่า ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ จะนำชาติให้เจริญ

๔. เพื่อเป็นศูนย์รวมพลังในการป้องกันหมู่บ้านให้เกิดสันติสุข ช่วยกันปกป้องพิทักษ์รักษาชีวิตและทรัพย์สินของทุกคนในหมู่บ้านให้เกิดความปลอดภัย ไม่ว่าจะเป็นโจรภัย อัคคีภัย อุทกภัย

วาทภัยหรือภัยอื่น ๆ ให้ทุกคนนอนตาหลับ เข้าทำนองที่ว่า ถึงคราวมีทุกข์ ช่วยกันแก้ไข ถึงคราวสุขสบาย ก็ไม่ต้องอยู่ในความประมาท

๕. เพื่อเป็นศูนย์รวมข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะข้อมูลข่าวสารของทางราชการจำเป็นต้องรับทราบอย่างทันทั่วถึงที่ตรงไปตรงมา ยุคนี้เป็นยุคข้อมูลข่าวสาร เรื่องราวต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ถ้าหากได้รับข้อมูลข่าวสารที่ไม่ถูกต้อง จะทำให้เราเข้าใจสถานการณ์ของบ้านเมืองไม่ถูกต้องและนำไปสู่การแก้ไขปัญหาล้มเหลว

เพื่อให้วัตถุประสงค์หลักทั้ง ๕ ประการ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล บังเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนอย่างแท้จริง หน่วยอบรมประชาชนจำเป็นต้องปรับบทบาทของหน่วยให้มีความคล่องตัว โดยการจัดตั้งองค์กรในรูปของคณะกรรมการตามระเบียบว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พุทธศักราช ๒๕๔๖

หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลซึ่งปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๔๖) มีจำนวน ๕,๔๐๑ หน่วยทั่วประเทศ บางหน่วยไม่สามารถจะดำเนินการตามวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้ได้เนื่องจากขาดปัจจัยหลายประการ เช่น บุคลากรและอุปกรณ์ที่จะมาสนับสนุนในการดำเนินงาน จึงเห็นควรประสานกับองค์กรและหน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐและเอกชนในพื้นที่ เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล (อ.บ.ต.) ของกระทรวงมหาดไทย ซึ่งมีเครือข่ายโยงใยทั่วประเทศ ช่วยวางแผนในการทำงานให้สอดคล้องกันแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยกำหนดวัตถุประสงค์ในการพัฒนาด้านการศึกษา ดังนี้ ^๑

๑. ประชาชนต้องได้รับการพัฒนาจิตใจให้เป็นคนดีมีคุณธรรม จริยธรรม เข้าใจและปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและสามารถดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีความสุข โดยมีการเผยแผ่หลักธรรมไปสู่ประชาชนในรูปแบบที่หลากหลายกว้างขวางและต่อเนื่อง

๒. การศึกษาของคณะสงฆ์ต้องยกระดับให้มีคุณภาพสูงขึ้นรวมทั้งขยายผลออกไปให้กว้างขวางทั่วถึงทุกวัด

๓. ศาสนสถานสำหรับพระพุทธศาสนา คือ วัดต้องได้รับการพัฒนาให้เป็นแกนนำในการเผยแผ่หลักธรรมและให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนสามารถสงเคราะห์เกื้อกูลชุมชนในทุก ๆ ด้านที่ไม่ขัดต่อกฎหมายและพระธรรมวินัย

๔. ระดมสรรพกำลังจากศาสนิกชนและองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ให้มีส่วนร่วมทำนุบำรุงอุปถัมภ์ในกิจการพระพุทธศาสนาซึ่งถือเป็นภาระหน้าที่ของชาวพุทธศาสนิกชนทุกคนรวมทั้งการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างองค์กรทางพระพุทธศาสนาด้วยกันและองค์กรอื่น ๆ เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งสันติภาพที่ยั่งยืน

๕. เร่งรัดพัฒนาการด้านบริหารงานพระพุทธศาสนา เพื่อนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาและเพื่อให้บุคลากรทางพระพุทธศาสนาสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง และมีประสิทธิภาพ

การเผยแผ่หลักธรรมสู่ประชาชนของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล

การส่งเสริมให้พระสงฆ์มีบทบาทในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนไปสู่ประชาชนทุกเพศทุกวัยเพื่อให้ประชาชนสามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องตามกาลเทศะและเหมาะสมกับเพศวัยของแต่ละคนนั้น จะต้องดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้

๑. สนับสนุนให้พระภิกษุและผู้ที่ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ได้รับการรับรองจากทางราชการ และคณะสงฆ์จัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา อบรมสั่งสอนคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชน นักเรียน นิสิต นักศึกษาและประชาชนอย่างทั่วถึง

๒. จัดทำแผนการเผยแผ่หลักธรรมให้เป็นระบบอย่างต่อเนื่องรวมทั้งสร้างเครือข่ายการดำเนินงานเผยแผ่หลักธรรมให้ครอบคลุมกลุ่มคนทุกระดับ

๓. ส่งเสริมให้สถาบันทางพระพุทธศาสนาและองค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนมีบทบาทในการเผยแผ่หลักธรรมแก่เยาวชน นักเรียน นิสิต นักศึกษา ครูอาจารย์ ข้าราชการ และประชาชนโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต

๔. ส่งเสริมให้มีการจัดอบรมการฝึกสมาธิแก่เยาวชน นักเรียน นิสิต นักศึกษา ข้าราชการ และประชาชนอย่างต่อเนื่อง

๕. สนับสนุนให้นักวิชาการ องค์กร สถาบันต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาจัดทำคู่มือและสื่อเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมออกเผยแผ่แก่ประชาชน

๖. จัดดำเนินการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปสู่ประชาชนเพื่อสร้างคุณธรรม และจริยธรรมในรูปแบบที่หลากหลายและเหมาะสมกับเพศและวัยของกลุ่มคนทุกระดับ

๗. ส่งเสริมให้มีการประกอบศาสนพิธีให้ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาในโอกาสต่าง ๆ เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๓.๗ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล

พ.ศ. ๒๕๔๖ ^๑

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๕ ตีร แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มหาเถรสมาคมวางระเบียบมหาเถรสมาคม ไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ระเบียบมหาเถรสมาคมนี้เรียกว่า “ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๔๖”

ข้อ ๒ ระเบียบมหาเถรสมาคมนี้ ใช้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เป็นต้นไป

ข้อ ๓ ตั้งแต่วันใช้ระเบียบมหาเถรสมาคมนี้ ให้ยกเลิกระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘

ให้บรรดาหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ ให้คงเป็นหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลตามระเบียบมหาเถรสมาคมนี้

ข้อ ๔ ในระเบียบมหาเถรสมาคมนี้ “หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล” หมายถึง หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลแห่งราชอาณาจักรซึ่งมีวัดตั้งอยู่

หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและสร้างสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์แก่ประชาชนตามหัวข้ออบรม ดังนี้

๑. ศีลธรรมและวัฒนธรรม

๒. สุขอนามัย
๓. สัมมาชีพ
๔. สันติสุข
๕. ศึกษาสงเคราะห์
๖. สาธารณสงเคราะห์
๗. กตัญญูกตเวที
๘. สามัคคีธรรม

ข้อ ๕ หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ประกอบด้วย กรรมการดังต่อไปนี้

กรรมการโดยตำแหน่ง

ก. ประธานกรรมการ ได้แก่ เจ้าอาวาสแห่งวัดที่ตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลนั้น ในกรณีที่ประธานกรรมการไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ถ้ามีรองประธานกรรมการฝ่ายบรรพชิตรูปเดียว ให้ประธานกรรมการมอบหมายให้รองประธานกรรมการฝ่ายบรรพชิตรูปนั้นปฏิบัติหน้าที่แทน ถ้ามีรองประธานกรรมการฝ่ายบรรพชิตหลายรูป ให้ประธานกรรมการมอบหมายให้รองประธานกรรมการฝ่ายบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่งปฏิบัติหน้าที่แทน ถ้าประธานกรรมการมิได้มอบหมายให้รองประธานกรรมการฝ่ายบรรพชิตเลือกกันเองขึ้นปฏิบัติหน้าที่แทนประธานกรรมการ เว้นแต่ในกรณีที่มิมีรองประธานกรรมการฝ่ายบรรพชิตรูปเดียว ให้รองประธานกรรมการฝ่ายบรรพชิตรูปนั้นปฏิบัติหน้าที่แทน

ข. รองประธานกรรมการฝ่ายบรรพชิต ได้แก่ เจ้าอาวาสอื่นทุกวัดในตำบลนั้น เว้นแต่ในกรณีที่เจ้าอาวาสวัดอื่นนั้นดำรงตำแหน่งแต่งตั้งเจ้าคณะตำบลขึ้นไป ให้มอบหมายแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งในวัดของตนเป็นรองประธานกรรมการในฐานะเจ้าอาวาสด้วย

ถ้าในตำบลนั้นมีวัดตั้งหน่วยอบรมเพียงวัดเดียว ให้เจ้าอาวาสเลือกพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งในวัดนั้นเป็นรองประธานกรรมการ

ถ้าเจ้าคณะตำบลในตำบลนั้นมีได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดที่ตั้งหน่วยอบรมประชาชนหรืออยู่ที่วัดอื่น ให้เจ้าคณะตำบลเข้าร่วมประชุมในฐานะที่ปรึกษา

ค. รองประธานกรรมการฝ่ายคฤหัสถ์ ได้แก่ กำนันในตำบลนั้น ประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลในตำบลนั้น ถ้าตำบลนั้นอยู่ในเขตเทศบาล ให้มีผู้แทนเทศบาลเป็นรองประธานฝ่ายคฤหัสถ์

ง. กรรมการ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล และแพทย์ประจำตำบลในตำบลนี้

กรรมการโดยตำแหน่ง ให้เจ้าคณะอำเภอเป็นผู้แจ้งให้ทราบ

กรรมการโดยแต่งตั้ง ได้แก่ กรรมการซึ่งที่ประชุมกรรมการโดยตำแหน่งคัดเลือกจากคฤหัสถ์ ซึ่งเป็นทายก ทายิกา ครูโรงเรียน ผู้ทรงคุณวุฒิ ในตำบลนั้น มีจำนวนไม่ต่ำกว่า ๕ คน และไม่เกิน ๙ คน เสนอเจ้าคณะอำเภอเพื่อแต่งตั้ง

ให้คณะกรรมการดังกล่าวข้างต้น แต่งตั้งเลขานุการขึ้นรูปหนึ่งเพื่อทำหน้าที่การเลขานุการ และถ้าเป็นการสมควรจะแต่งตั้งบรรพชิตหรือคฤหัสถ์เป็นผู้ช่วยเลขานุการ ก็ได้

ข้อ ๖ กรรมการซึ่งได้รับแต่งตั้งตามความในข้อ ๕ (๒) พ้นจากตำแหน่ง เมื่อ

๑. ตาย

๒. ลาออก

๓. ดำรงตำแหน่งครบ ๔ ปี

กรรมการผู้พ้นจากตำแหน่งตามความใน (๓) ข้างต้น อาจได้รับการแต่งตั้งอีกได้

ข้อ ๗ การประชุมคณะกรรมการตามความในข้อ ๕ ต้องมีกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการทั้งหมด จึงเป็นองค์ประกอบ

การลงมติข้อปรึกษาในที่ประชุมคณะกรรมการตามความในวรรคต้นให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ ถ้ามีเสียงเท่ากัน ให้ประธานที่ประชุมสั่งระงับเรื่องนั้นไว้ก่อน

การประชุมโดยปกติของคณะกรรมการดังกล่าวข้างต้น ให้คณะกรรมการกำหนดขึ้นตามที่เห็นสมควร ส่วนการประชุมพิเศษจะให้มีขึ้นเป็นครั้งคราวตามความจำเป็นก็ได้

ข้อ ๘ คณะกรรมการหน่วยอบรมประชากรประจำตำบล เรียกชื่อย่อว่า “คณะกรรมการ อ.ป.ต.” มีอำนาจหน้าที่ดังนี้

(1) จัดการอบรมประชาชนตามวัตถุประสงค์และวิธีการที่กำหนดไว้ในระเบียบมหาเถรสมาคมนี้ และตามแผนการอบรมซึ่งคณะกรรมการอบรมประชาชนกลางจะได้กำหนดขึ้น โดยความเห็นเห็นชอบของมหาเถรสมาคม

(2) ปฏิบัติการช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนในตำบลนั้นตามกำลังและความสามารถ

(3) แต่งตั้งเจ้าหน้าที่ฝ่ายการเงินและฝ่ายธุรการอื่น ๆ กำหนดวิธีปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ธุรการ และเป็นการสมควรจะแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อมอบหมายให้พิจารณาหรือดำเนินการใด ๆ ก็ได้

(4) จัดการดูแลรักษาทรัพย์สินของหน่วยอบรมให้เป็นไปด้วยดี

(5) เสนอความเห็น หรือข้อขัดข้องต่อคณะกรรมการอำนวยการอบรม และปฏิบัติการตามคำแนะนำชี้แจงของคณะกรรมการอำนวยการหรือผู้อำนวยการอบรมแล้วแต่กรณี

(6) ติดต่อประสานงานและขอความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองเพื่อให้การอบรมประชาชนดำเนินไปโดยสะดวกและเรียบร้อย

(7) เสนอรายงานกิจการที่ได้ดำเนินการไปแล้วในรอบปีต่อคณะกรรมการอำนวยการอบรมตามลำดับจนถึงคณะกรรมการอำนวยการอบรมประชาชนกลาง

นอกจากกรณิดังกล่าวข้างต้น ให้มีหน้าที่จัดตั้งห้องสมุดและเอกสารสถานประจำตำบลอีกส่วนหนึ่ง ตามวิธีการที่ได้กำหนดขึ้น

ข้อ ๙ การประชุมอบรมประชาชนตามวัตถุประสงค์ในข้อ ๔ จะดำเนินการโดยวิธีใดวิธีหนึ่งก็ได้ ตามสมควรแก่กรณี คือ

(1) การอบรมทั่วไป ได้แก่การประชุมประชาชนทั่วไปในตำบลนั้น โดยเชิญวิทยากรมาอธิบายชี้แจงแนะนำในทางวิชาการ และการปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ข้อใดข้อหนึ่งของหน่วยอบรม

(2) การอบรมเฉพาะกรณี ได้แก่การประชุมประชาชนเพียงบางส่วน เฉพาะที่

เกี่ยวข้องกับเรื่องที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนส่วนนั้น ๆ โดยวิธีการชี้แจงแนะนำข้อความเข้าใจในเรื่องนั้น ๆ

(3) การอบรมเฉพาะบุคคล ได้แก่การจัดให้บุคคลมาพบปะสังสรรค์เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือชี้แจงแนะนำข้อความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับบุคคลนั้น

ข้อ ๑๐ หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลอยู่ในความอำนวยการของคณะกรรมการอำนวยการและผู้อำนวยการ ตามลำดับดังนี้

(1) คณะกรรมการอำนวยการอบรมประชาชนประจำอำเภอเรียกชื่อย่อว่า “คณะกรรมการ อ.ป.ต.” ประกอบด้วย

ก. กรรมการเจ้าหน้าที่โดยตำแหน่ง ได้แก่เจ้าคณะอำเภอเจ้าสังกัดเป็นประธาน รองเจ้าคณะอำเภอเป็นรองประธานและเจ้าคณะตำบลทุกตำบลในเขตอำเภอนั้นเป็นกรรมการ ในกรณีที่ไม่มีรองเจ้าคณะอำเภอ ให้เจ้าคณะอำเภอเลือกเจ้าคณะตำบลในเขตนั้นเป็นรองประธานกรรมการ

ข. กรรมการที่ปรึกษา ได้แก่นายอำเภอที่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลนั้นตั้งอยู่และเจ้าหน้าที่ประจำอำเภอนั้นมีจำนวนไม่ต่ำกว่า ๓ คน และไม่เกิน ๕ คน ตามที่นายอำเภอพิจารณาเลือกให้เข้าร่วมเป็นกรรมการที่ปรึกษา

(2) คณะกรรมการอำนวยการอบรมประชาชนประจำจังหวัดเรียกชื่อย่อว่า “คณะกรรมการ อ.ป.จ.” ประกอบด้วย

ก. กรรมการเจ้าหน้าที่โดยตำแหน่ง ได้แก่เจ้าคณะจังหวัดสังกัดเป็นประธาน รองเจ้าคณะจังหวัดเป็นรองประธานและเจ้าคณะอำเภอทุกอำเภอในเขตจังหวัดนั้นเป็นกรรมการ ในกรณีที่ไม่มีรองเจ้าคณะจังหวัด ให้เจ้าคณะจังหวัดเลือกเจ้าคณะอำเภอในเขตจังหวัดนั้นเป็นรองประธานกรรมการ

ข. กรรมการที่ปรึกษา ได้แก่ผู้ว่าราชการจังหวัดในเขตที่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลนั้นตั้งอยู่ และเจ้าหน้าที่ประจำตำบลนั้นมีจำนวนไม่ต่ำกว่า ๓ คนและไม่เกิน ๕ คน ตามที่ผู้ว่าราชการจังหวัดพิจารณาเลือกให้เข้าร่วมเป็นกรรมการที่ปรึกษา

(3) เจ้าคณะภาคเจ้าสังกัด เป็นผู้อำนวยการอบรมประชาชนประจำภาคโดยตำแหน่ง

(4) คณะกรรมการอบรมประชาชนกลาง เรียกชื่อย่อว่า “คณะกรรมการ อ.ป.ก.” ประกอบด้วยประธานและรองประธานกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิไม่เกิน ๕ รูป ตามที่มหาเถรสมาคมจะได้แต่งตั้งขึ้นกับเจ้าคณะใหญ่ทุกหนเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง นอกจากนั้นมหาเถรสมาคมจะได้เชิญผู้แทนกระทรวง ทบวง กรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของหน่วยอบรมตามที่เห็นสมควรเข้าร่วมเป็นกรรมการด้วย

ข้อ ๑๕ ในอำเภอหนึ่ง เมื่อคณะกรรมการ อ.ป.อ. มีความประสงค์ขอตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ณ วัดใด ให้รายงานเสนอขอรับอนุมัติจากคณะกรรมการ อ.ป.จ.เมื่อได้รับอนุมัติให้ตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลนั้นและเปิดดำเนินการอบรมครั้งแรกแล้วให้หน่วยอบรมนั้นรายงานโดยลำดับจนถึงคณะกรรมการ อ.ป.ก.

หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลใด มีอาณาเขตกว้างขวางหรือมีประชาชนเป็นจำนวนมากเพื่อความสะดวกแก่ประชาชน จะจัดให้มีการอบรมเพิ่มขึ้น ณ วัดใดวัดหนึ่งหรือสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งในเขตตำบลนั้น ๆ ตามที่คณะกรรมการ อ.ป.ต. เห็นสมควรก็ได้

ถ้าตำบลใดที่ไม่มีวัดตั้งอยู่ เมื่อกำนัน ประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตตำบลนั้น ร้องขอต่อหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลใด คณะกรรมการ อ.ป.ต. จะจัดให้มีการอบรมเพิ่มขึ้น ณ ตำบลนั้นก็ได้

ในกรณีที่คณะกรรมการ อ.ป.ต. เห็นสมควรย้ายหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลจากวัดหนึ่ง ไปยังอีกวัดหนึ่งในตำบลเดียวกันให้รายงานเสนอผ่านคณะกรรมการ อ.ป.อ. จนถึงคณะกรรมการ อ.ป.จ. เมื่อได้รับอนุมัติจากคณะกรรมการ อ.ป.จ. แล้ว จึงให้ย้ายได้ และให้คณะกรรมการ อ.ป.จ. รายงานโดยลำดับจนถึงคณะกรรมการ อ.ป.ก.

ในกรณีที่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลล้มเลิกตามมติมหาเถรสมาคม บรรดาทรัพย์สินของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลนั้นย่อมตกเป็นสมบัติของวัดที่หน่วยอบรมประชาชนนั้นตั้งอยู่

๓.๘ สรุป

อำเภอกุดจับ ถูกเรียกตามชื่อหมู่บ้านแห่งหนึ่ง คือ กุดจับ อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอกุดจับประมาณ ๖ กิโลเมตร เนื่องจากหมู่บ้านแห่งนี้มีหนองน้ำซึ่งอุดมไปด้วยต้นกระเจียวจึงเรียกว่า กุดจับ ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งหมู่บ้านขึ้น จึงเรียกว่า บ้านกุดจับ และเป็นที่มาของชื่อ “อำเภอกุดจับ” เดิมอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอเมืองอุดรธานี ได้รับการยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๕ และยกฐานะเป็นอำเภอเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๙ เนื้อที่/พื้นที่ ๔๗๑.๕๔ ตร.กม. สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไปเป็นพื้นที่ราบลุ่ม สลับสูงเนิน สภาพดินเป็นดินร่วน ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

เมื่อกล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยเราด้วยแล้วเราจะเห็นได้ ชัดเจนมาก เพราะสังคมไทย ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งถึงตายจะมีความเกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ตลอด อย่างงานแต่งงานก็ต้องนิมนต์พระสงฆ์มาในงานแต่งงานด้วย พอเกิดก็ต้องนิมนต์พระมาในงานวันเกิด หรือใส่บาตรทำบุญวันเกิด เจ็บป่วยก็ไปหาพระทำบุญ และบางแห่งพระอาจเป็นหมอกกลางบ้าน เป็นเจ้าของตำราหมอยาพื้นบ้าน ตามภูมิปัญญาชาวบ้าน บทบาทก็มีความชัดเจนมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นเพียงข้อเสนอ (Suggestion) ไม่ใช่คำตอบสำเร็จรูป แต่เป็นเพียงแนวคิดของบุคคลหนึ่ง ที่มีความสนใจในงานของพระสงฆ์ ในบทบาทของพระสงฆ์ และพยายามที่จะผลักดันบทบาทของพระสงฆ์ ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม และให้สังคมมองเห็นประโยชน์นั้นเด่นชัดมากขึ้นจากสภาพที่เกิดการเปลี่ยนแปลงจนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนหมดไปจึงเป็นเรื่องที่น่าวิตกของสถาบันศาสนา ซึ่งถ้ายังอยู่ในสภาพนี้คิดว่าอีกไม่นานก็คงถึงจุดเสื่อมแต่ความเสื่อมของสถาบันศาสนา นี้ ถ้าพิจารณากันอย่างถ่องแท้จะเห็นว่า มิใช่ความเสื่อมของวัดและพระสงฆ์เท่านั้น เพราะสถาบันศาสนาประกอบไปด้วยบุคคล ๒ ฝ่าย คือ บรรพชิต และคฤหัสถ์ พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า พระพุทธศาสนาจะมั่นคงอยู่ได้ ขึ้นอยู่กับบริษัท ๔ อันมี ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาในอดีตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ล้วนมีบทบาทในการจรรโลง

พระศาสนาโดยตลอดแต่ในระยะหลัง ๆ อุบาสก อุบาสิกา มีบทบาทน้อยลง ซึ่งอาจด้วยปัญหาทางสังคมอย่างหนึ่ง ปัญหาด้านเศรษฐกิจอย่างหนึ่ง จึงทำให้คฤหัสถ์กลายเป็นคนนอกสถาบันศาสนา ดังนั้นจึงเกิดความรู้สึกว่าพระพุทธศาสนา (สถาบัน) อยู่ที่พระภิกษุสามเณรหรือฝ่ายบรรพชิตเป็นใหญ่ ครั้นถึงเวลานี้ เมื่อเรามีความรู้สึกกันว่าพระพุทธศาสนาเสื่อมจึงเพ่งมองไปที่วัดหรือพระภิกษุสามเณร ท่านพระราชวรมุณี มีความเห็นว่าแท้ที่จริงแล้ว อุบาสก อุบาสิกา เสื่อมลงไปก่อนเสียนานแล้วจนกระทั่ง ความเสื่อมจึงได้เข้ามาถึงชั้นใน หากอุบาสก อุบาสิกา บริษัท คือ ชาวพุทธฝ่ายบ้านยังอยู่ในสภาพที่ดีแล้ว พระภิกษุสามเณรจะเสื่อมไม่ได้

การสูญเสียภาวะผู้นำทางปัญญาของพระภิกษุสงฆ์ จากการที่ความเจริญใหม่ ๆ หลังไหลเข้ามา โดยที่พระภิกษุไม่ได้มองดูวิชาการเหล่านั้นในฐานะที่จะนำมารองรับส่งเสริมหลักธรรมในพระศาสนา จึงทำให้พระภิกษุสงฆ์เริ่มขาดความรู้ ความเข้าใจในสภาพของสังคมและขาดความเป็นผู้นำทางปัญญา ซึ่งเดิมเคยได้รับยกย่องว่าเป็นผู้รู้วิชาการต่าง ๆ กว้างขวางกว่าชาวบ้าน เมื่อเวลาผ่านไปศรัทธาประชาชนที่มีต่อพระภิกษุสงฆ์ก็เสื่อมถอยลงมองเห็นสังคมสงฆ์เป็นสิ่งคร่ำครึ ทั้งยังเห็น ว่าวิชาการที่เล่าเรียนกันอยู่นั้นไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตในสังคมของตนได้ สถาบันสงฆ์และการศึกษาพระปริยัติธรรมจึงมีความหมายน้อยลงไปทุกที ทำให้คณะสงฆ์ส่วนหนึ่ง เกิดการเคลื่อนไหวในการที่จะปรับปรุงบทบาทของตนเองให้ทันสมัยและเป็นที่ยอมรับของสังคมชาวโลกจึงเกิดมหาวิทยาลัยสงฆ์ในเวลาต่อมาจะเห็นได้ว่าในสังคมไทย พระสงฆ์ มีฐานะและความเป็นอยู่ที่แตกต่างไปจากประชาชน มีระเบียบวินัยสำหรับกำหนดความเป็นอยู่และได้รับการยกย่องจากประชาชนให้อยู่ในฐานะที่เคารพสักการะ เรียกว่าเป็นสังคมหนึ่งต่างหาก แต่ถ้าพิจารณาทางนิติศาสตร์แล้วเห็นว่า พระสงฆ์หรือพระภิกษุสามเณร เป็นส่วนหนึ่งหรือหน่วยหนึ่งของสังคมหรือในสังคม เป็นพลเมืองของประเทศเช่นเดียวกับประชาชนทั้งหลายต้องปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง หรืออยู่ภายใต้บทบังคับกฎหมายบ้านเมืองเช่นเดียวกับประชาชนพลเมืองทั่วไป และมีพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์เป็นข้อปฏิบัติ บทบาทของพระสงฆ์ในการเข้าร่วมการพัฒนาชุมชนชนบทได้ขยายตัวขึ้นและเห็นได้ชัดเจน แต่มิได้หมายความว่าในอดีตพระสงฆ์ไม่ได้มีบทบาทเกี่ยวข้องกับความเจริญของหมู่บ้าน แต่พระภิกษุในชนบทได้ทำหน้าที่เหล่านี้เป็นปกติวิสัยเรื่อยมาตั้งแต่อดีตแล้ว เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยโดยส่วนรวมของประเทศที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้แนวโน้มบทบาทดังกล่าวลดน้อยถอยลงตามความเจริญของวิทยาการสมัยใหม่ และมีแนวโน้มจะลดน้อยถอยลงตามลำดับ ดังนั้นคณะสงฆ์ส่วนกลางซึ่งเป็นผู้บริหารคณะสงฆ์โดยทั่วไปจึงได้เริ่มปรับปรุงและฟื้นฟูบทบาทของตน โดยคำนึงถึงความคงอยู่ของสถาบันและประโยชน์ที่พึงมีต่อสังคมเป็นหลัก จึงมีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ เพื่อส่งเสริมให้พระภิกษุสงฆ์ สามเณรผู้สำเร็จการศึกษาได้ออกไปทำประโยชน์ต่อสังคมส่วนภูมิภาค ตลอดจนจัดโครงการอบรมความรู้ที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน เช่น การขุดบ่อน้ำ การสร้างตม่น้ำ ความรู้ด้านการสาธารณสุข อนามัย จนทำให้คณะสงฆ์ในต่างจังหวัดมีความตื่นตัว และเริ่มเคลื่อนไหวที่จะนำความรู้ดังกล่าวไปพัฒนาหมู่บ้านของตนเองอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ในฝ่ายของรัฐบาลเองได้เห็นความเคลื่อนไหวของคณะสงฆ์ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดประโยชน์ต่อสังคม ประกอบกับความจำเป็นที่รัฐจะต้องเร่งดำเนินการนโยบายพัฒนาประเทศโดยเฉพาะชนบทซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ และเพื่อความมั่นคงปลอดภัยของบ้านเมือง รัฐได้เล็งเห็นความสำคัญของสถาบันสงฆ์ที่จะสามารถช่วยเหลือในกิจการนี้ ดังนั้นทางรัฐบาลจึงได้วางหลักการส่งเสริมให้

พระภิกษุทั่วไปได้มีบทบาทในการพัฒนาวัดและพัฒนาหมู่บ้าน อย่างเป็นทางการ ทั้งนี้โดยการผ่านทาง การขอความร่วมมือจากคณะสงฆ์ในระดับผู้บริหารส่วนกลาง คือ มหาเถรสมาคม ซึ่งเป็น ศูนย์กลางการปกครองของคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร ให้ช่วยเหลือสนับสนุนนโยบายดังกล่าว และใน เวลาต่อมารัฐบาลก็ได้ผลักดันให้คณะสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนโดยตรงยิ่งขึ้น เพื่อ ช่วยเหลือรัฐบาลแก้ปัญหาทางการเมือง การปกครอง โดยการจัดตั้งโครงการพัฒนาชนบทที่ อารามพระสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการโดยเฉพาะ เป็นจำนวนหลายโครงการ เช่น โครงการพระ ธรรมทูต โครงการพระธรรมจาริก และโครงการอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) เป็นต้น